

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SPRÅKRÅDET • 2006

- 3 Olle Josephson: Ett års språkpolitik
- 4 Lars Melin: Experimentell språkvård
- 8 Johan Hofvendahl:
Ibland har du nog lite problem i matte
- 14 Frågor och svar
- 19 Rickard Domeij: Ett nytt stycke
- 20 John Airey:
När undervisningsspråket blir engelska
- 26 Birgitta Lindgren: Nya nordiska mål
- 28 Karin Taube: Läsning i PISA
- 33 Noterat
- 36 Östen Dahl och Sally Boyd:
Grundlöst om språkdöd
- 41 Björn Melander och Mats Thelander:
Försiktighet ändå bäst
- 44 Nytkommet
- 49 Mikael Parkvall: Språkreformer i tiden

4.



Ett års språkpolitik

DEN 7 DECEMBER 2005 antog den svenska riksdagen fyra mål för svensk språkpolitik. Vi har skrivit om dem åtskilliga gånger i Språkvård, men de tål att upprepas:

- Svenska ska vara huvudspråk i Sverige.
- Svenskans ska vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenska ska vara vådad, enkel och begriplig.
- Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritets-språket och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Nu har vi levtt ett drygt år med språkpolitiken. Har den nämnvärt påverkat språksituationen i Sverige? Nej, språkligt beteende sitter djupare än att det låter sig förändras av allmänna målformuleringar.

Men 2006 har ändå visat språkpolitikens nytta. Ett par stora debatter har präglat året. Universitetsfolk har intensivt diskuterat förhållandet mellan engelska och svenska i forskning och högre undervisning. Språkpolitikens två första mål ger vägledning: landets huvudspråk är svenska, och svenskan ska vara komplett, det vill säga möjlig att använda inom alla viktiga samhällsområden. Uppenbarligen kan den då inte stängas ute från svenska universitet och högskolor.

I medierna har man bråkat om litteraturkanon och blattesvenska – två oklara begrepp, väl ägnade att förstöra viktiga debatter. Den yviga diskussionen handlade i mycket om svenskundervisningen och modersmålet roll. Det fjärde språkpolitiska målet löser inte problemen men ger en rimlig utgångspunkt: alla har rätt till Sveriges gemensamma språk, svenskan, och alla har rätt till sitt modersmål, vilket det än är av de minst 150 som finns i Sverige.

Ungefär så kan målen fungera. De är riktmärken att hålla sig till när samhällsproblem av språkligt slag radar upp sig. De ger åtminstone utgångspunkter för diskussionen.

En annan fråga är om Sverige under 2006 kommit närmare eller längre från de fyra målen.

Det vet vi inte, och vi vet nog inte heller ännu hur vi ska ta reda på det. Metoderna för att mäta språkpolitisk måluppfyllelse är minst sagt utvecklade. Redan att ställa sig uppgiften är dock ett framsteg.

Svensk språkpolitik är alltså en typisk ettåring: liten, oerfaren och tämligen maktlös, men ivrig, nyfiken och expansiv. Något vi absolut inte vill vara utan.

Olle Josephson
Chef för Språkrådet

Experimentell språkvård

LARS MELIN

Du läser tidningen och upptäcker ett stavfel. Troligen tar det längre tid att läsa artikeln, och ditt förtroende för den minskar en smula. Men innehållet minns du lika bra som om inga stavfel funnits. Det har testats.

Språkriktighetsbedömningar bygger till största delen på studier av faktiskt språkbruk, både normalt och avvikande, och på lämplighetsavvägningar av olika slag. Däremot är det sällsynt med studier av vad olika slag av fel ställer till med för läsarna.

Vid Stockholms universitet har en grupp C- och D-uppsatsskribenter försökt få denna pusselbit på plats. Denna artikel är en sammanfattning av ett par av de många språkriktighetsexperiment som genomförts med över tusen försökspersoner. I undersökningen ingick ett brett spektrum av språkfel, men denna sammanfattning berör endast stavfel.

Det finns ganska få undersökningar av hur läsare reagerar på fel. Två studier (Byrman, 1992, och Westman, 1983)

bygger på relativt likartade experiment. De har planterat in en stor mängd fel av olika slag i en text och presenterat den för olika försökspersoner, studenter, lärare, redaktörer och docenter i nordiska språk, och därefter kartlagt vilka personer som upptäcker vilka fel. Resultaten visar att ingen ser allt och att normalläsaren bara upptäcker hälften.

Undersökningarna säger dock inte något om hur försökspersonerna reagerade på felen.

Naturligtvis finns det välgrundade antaganden om varför språkfel är olämpliga, och i t.ex. *Språkriktighetsboken* (2005) kan man hitta många fraser som beskriver den tänkte läsarens reaktion på oönskat språkligt beteende, till exempel *irritation, osäkerhet, läsmotstånd, fel- eller övertolkning, störning* och *gnissel i språkörat*. Naturligtvis finns också positiva omdömen om önskat språkligt beteende, t.ex. *enklare och smidigare tolkning* och *störningsfrihet*.

Alla dessa omdömen bottenar i en funktionell syn på språket: det ska så störningsfritt som möjligt göra det jobb skri-

benten önskar. Vill man ha en mer systematiserad bild av hur språkvårdare tänker sig att felet fungerar, kan man gå tillbaka till en av Ulf Telemans klassiska skrifter, *Språkrätt* från 1979. Där sätter han upp tre punkter för felens härjningar:

1. De anstränger textens redundans (d.v.s. överflödsinformationen minskar).
2. De väcker inlärd irritation till livs och fördröjer därmed läsningen.
3. De har ett signalvärde, som kan göra att oönskade betydelser signaleras och blockerar läsarens motivation.

Detta kan alltså sägas handla om tre mätbara faktorer: tid, irritation och motivation.

Med vanliga kontrollerade experiment kan man utsetta en grupp för språkfel och en annan för en korrekt text och sedan studera hur de reagerar. Läser språkfelsgruppen långsammare, har de sämre förtroende för texten till följd av sin irritation och minns de mindre av innehållet till följd av den sänkta motivationen?

Stavfel

Om någon undrar, så är det bra att följa en språklig standard, d.v.s. att stava rätt. Andersson (2005) har visat att försökspersoner behöver 22 procent längre tid på sig för att avläsa ett felstavat ord än ett rättstavat. Här handlar det inte om ord i sammanhang utan enstaka ord som fladdrar upp på en datorskärm, så kallad tachtoskopundersökning. Han har också visat att säkerheten i avkodningen minskar

drastiskt vid felstavning. Han exponerade ett stort antal ord med den svindlande hastigheten av 75 millisekunder (tusen-delar). Försökspersonerna klarade 68 procent av de rättstavade orden men bara 34 procent av de felstavade.

Givetvis varierade han stavfelen på alla ledder: i början, mitten och slutet av ordet; typiska normluckefel (=okunnighetsfel) mot typiska anslagsfel (*rennsten* mot *rnänsten*). De enda signifikanta skillnaderna var rättstavat mot felstavat, men där blev å andra sidan signifikansen skyhögt.

Standard är alltså bra: det ger både säkrare och snabbare avkodning om vi får se orden som vi brukar se dem.

Snabbare och säkrare avkodning gäller inte bara lösryckta ord. Våra försökspersoner har exponerats för korta texter, ca en A4, som de fått läsa på tid och fått

värdera på vissa bedömningsskalor. Det ger svar på två frågor: kostar det mer energi att läsa texter med fel (t.ex. på grund av osäker avkodning eller på grund av att intresset splittras av irritation) och minskar förtroendet för texten?

Turner (2006) använde en text i fyra versioner med 0, 2, 6 och 10 stavfel (alla med brott mot våra dubbelteckningsregler). Texter med ett enda fel testades alltså inte eftersom vi mot bakgrund av Byrman och Westmans undersökningar (se ovan) betraktade det som ren gambling om felet skulle upptäckas eller inte. Persson (2006) har gjort en mer fingeraderad skala (0, 2, 4, 6, 8 och 10) och valt att exponera sina försökspersoner för typiska anslagsfel av typen *vreklig* för *verklig*.

Vi vet det mesta om språkfel, utom vad de ställer till med.

Felen gav effekt: lästiden ökade och förtroendet för texten minskade, och förändringarna är signifikanta på minst femprocentnivå, det vill säga det finns ett utrymme för slumpen på endast fem procent. För tiden får vi en avplaningseffekt. Två stavfel är nog för att sänka farten, och fler tycks bara leda till att läsaren släpper intresset för texten och läser fortare. Som mest kan lästiden öka med 18 procent.

För förtroendet har vi en konstant minskning ner till sex fel. Fyra till har bara marginell effekt. Som mest sjunker förtroendet med 34 procent.

Perssons undersökning bekräftar på alla viktiga punkter Turners undersökning. Dessutom visade hon att stavfelsfrekvensen inte hade någon effekt på försökspersonernas minnesbehållning av texten. Både detaljminne och uppfattning av textens huvudbudskap mättes.

Turner och Persson arbetade med två principiellt mycket olika typer av stavfel, normluckefel typ *alldrig*, respektive anslagsfel typ *adlrig*. En tredje undersökning (Weidenhielm 2006) gör en direkt jämförelse genom att variera dessa feltyper i samma text. Hennes undersökning bekräftar en tendens som kunnat anas inte bara i Turners och Perssons undersökningar utan också i Anderssons tachistoskopundersökning av lösryckta ord: det är anslagsfelen som är allvarligast. De är lättast att upptäcka, de sinkar läsningen mer än normluckefelen och de sänker förtroendet mer. Skillnaderna är dock inte så stora att de är statistiskt signifikanta. Men med fyra undersökningar som pekar i samma riktning är

det rimligt att sluta sig till att läsare bedömer en slarver hårdare än en person som är dålig på rättstavning.

Särskrivningar

En speciell typ av stavfel är de så kallade särskrivningarna, typ *sär skrivning*. De betraktas allmänt som normluckefel. Här har Idberg (2006) utöver lästid och attityd också undersökt vilka särskrivningar som är lättast och svårast att upptäcka.

Också särskrivningarna sinkade läsningen och minskade förtroendet, dock i mindre grad än andra normluckefel. I ett experiment där försökspersonerna fick mata fram texten rad för rad på en datorskärm (*self paced reading* är den etablerade facktermen, också i svenskt fackspråk) kunde man avläsa 16 procents skillnad i läshastighet mellan rader med respektive utan särskrivningsfel.

Det fanns bara en mycket svag korrelation mellan upptäckta fel och minskat förtroende för texten. Där emot bedömdes texterna med särskrivningsfel som mindre välskrivna. Särskrivningsfelen är alltså inte fullt så störande som man brukar anta.

När försökspersonerna ombads att markera fel i en text med många särskrivningar visade det sig att verbsammansättningar, typ *samman ställa*, var lättast att upptäcka, medan adjektivsammansättningar, typ *fram stående*, var svårast. Substantivsammansättningarna, som är vanligast, upptäcktes lättare ju längre förleden var. Det är alltså inte så enkelt att de ovanligaste särskrivningstyperna är lättast att upptäcka.

Det tog 22
procent längre
tid att avläsa ett
felstavat ord.

En iakttagelse som gjorts hos Idberg, Persson och Weidenhielm är att läsarnas attityd till den lästa texten förändras på ett nyckfullt sätt om de exponeras för olika slag av skrivfel. Texter som utan fel bedöms som välskrivna och väldisponerade får väsentligt mer negativa omdömen när de försetts med ett par stavfel. Försökspersoner som givits tillfälle att kommentera texten har dessutom fällt omdömen som *pratig, livlös, dåligt flyt, krångliga meningar, känslomässig, dålig meningsbyggnad, dåligt formulerad* – kommentarer som helt saknas i anslutning till den korrekta texten.

Det sker uppenbarligen en överspridning av negativa omdömen från det verkliga felet till helt andra sidor av texten.

Nå, finns det fog för språkvårdens antaganden som Telemans formulerade dem? Jovisst, alla undersökningarna visar att lästiden förlängs och förtroendet minskar. Dessutom bekräftar flera av undersökningarna att irritationen ökar. Däremot har vi inte kunnat verifiera Telemans antagande om minskad motivation, mätt i sämre minnesprestanda.

Avslutningsvis bör nämnas att detta experimentella språkvårdsprojekt också omfattade andra språkfel. Resultaten från dessa är dock fortfarande osäkra och behöver utredas vidare. Men vi har nått mer

än preliminära resultat: vi vet att nya metoder som tachistoskop, ögonrörelsekamera, radmätning och, inte minst, kontrollerade experiment kan användas för att verifiera eller falsifiera antaganden om språkfel. ■

LITTERATUR

Uppsatser vid Stockholms universitet

Andersson, Nils: *Stavfelsperception. Ett ordigenkänningsexperiment med felstavade ord*. D-uppsats i svenska vid Stockholms universitet. 2005.

Idberg, Amanda: *Sär skrivning – sär läsning? En undersökning om vilka konsekvenser särskrivning får för läsaren*. C-uppsats i svenska vid Stockholms universitet. 2006.

Persson, Catrin: *Maskineriet strjkar. Minskar förtroendet för en text innehållande stavfel av typen maskineriet strejkar?* C-uppsats i svenska vid Stockholms universitet. 2006

Turner, Louise: *Aldrig stavas alldrig med två l*. Nordiska språk, Stockholm. C-uppsats i svenska vid Stockholms universitet. 2006.

Weidenhielm, Sara: *Stavfel – påverkar de läsaren?* C-uppsats i svenska vid Stockholms universitet. 2006.

ÖVRIG LITTERATUR

Byrman, Gunilla: Korrekturläsare – en ögonöppnare. I: *Svenskans beskrivning* 22. Lund. 1992.

Språkriktighetsboken. Utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm. 2005.

Telemans, Ulf: *Språkrätt*. Lund. 1979.

Westman, Margareta: Standardnormen i skriftspråk. I: *Svenskans beskrivning* 14. Lund 1983

Ibland har du nog lite problem i matte

JOHAN HOFVENDAHL

Ett svårt och vanligt samtal i det svenska samhället är skolans utvecklingssamtal. Över fem miljoner svenskar deltar årligen i dem. De känner sig hotade, uppmuntrade, svikna eller bekräftade. Johan Hofvendahl har undersökt vad som händer.

Skolans utvecklingssamtal är ett riskabelt samtal. Just så uppfattas det ofta av lärare, elever och föräldrar. Skolverket verkar helst låta främst nöjda lärare och elever komma till tals; lärare och elever som t.ex. påstår att de "längtar till samtalet". När jag visar detta citat för lärare, får jag ofta en respons i stil med "Ja, de är i alla fall bra på att ljuga".

På sätt och vis är *alla* samtal riskabla, åtminstone i någon utsträckning. Ofta

står något på spel, även i samtal mellan nära vänner och bekanta. Den som t.ex. blir bjuden på fest och av någon anledning behöver tacka nej – för det händer ju då och då – bör enligt det sociala spelets normer ha en förklaring att komma med, "Nej, jag kan tyvärr inte för jag måste ta hand om mina föräldrars hund". Det sociala spelets normer påbjuder en förklaring. Man förväntar sig den, att den kommer opåkallad och att den är *bra* (acceptabel). Det duger inte att säga "Jag har inte lust", även om det skulle vara just lusten det faller på. Det vore högst riskabelt att i ett sådant sammanhang hänvisa till olust.

Den som har god bekantskap med det sociala spelets normer, hamnar därför då och då i situationer där lögnen är medlet för att parera ett potentiellt riskabelt scenario. På Arla Foods mjölkpaket finns i

skrivande stund en text (möjligen författad av BRIS) riktad till barn som handlar just om behovet av att ibland tillgripa en vit lögn. Bakgrunden är att "din bästa kompis Markus" kommer till skolan med ett par nya skor på sig. "Själv tycker du de är jättefula och skulle aldrig kunna tänka dig att ha ett par likadana." Sensmoralen är att man i ett sådant läge inte bör säga "som det är" utan i stället "lyssna till sin inre röst". Det sociala spelets normer distribueras alltså till samhällsmedlemmen inte enbart via modersmjölken utan även när hon dricker helt vanlig mjölk. "Alla måste ljuga" hävdar samtalsanalytikern Harvey Sacks. Den som får frågan "Hur är läget?" och som inte vill gå närmare in på hur det är, kan välja – alternativt känna sig tvingad – att svara "Bra" (eller motsvarande), och detta drabbar även personer som aldrig skulle kunna tänka sig att ljuga.

I andra typer av samtal är det kanske andra saker som står på spel. I en anställningsintervju är det en anställning, i ett medarbetarsamtal är det kanske lönen, arbetsuppgifterna, ansvarsområdet eller den fortsatta anställningen. I en "mannen på gatan"-intervju är det kanske den blottlagda allmänbildningen som står på spel. För några år sedan sändes på tv ett humorprogram där bl.a. journalister ställde nonsensfrågor till därom ovetande personer. Vid ett tillfälle handlade det om ett obefintligt musikband, ungefär "Vad tycker du om Dog Bite Companys nya cd?". Flera av de tillfrågade svarade som

"Alla måste ljuga" hävdar samtalsanalytikern Harvey Sacks.

om bandet verkligen existerade, t.ex. "Jo, där finns väl en del bra låtar" eller "Nja, det är inte riktigt min stil".

Eleven som sluss

I min avhandling, *Riskabla samtal*, har jag analyserat tre begränsade nedslag i skolans utvecklingssamtal. Hur börjar det? Hur går i synnerhet läraren till väga när ett samtalsämne om ett (potentiellt) problem ska etableras? I vilken mån och i så fall hur erbjuds elever och föräldrar tillfälle att lyfta egna frågor och funderingar i samband med samtalslets avslutning? Materialet består av 80 ljudupptagningar av autentiska lärare-elev-föräldersamtal (45 kvartssamtal från 1992/93 och 35 utvecklingssamtal från 2004), samtliga med elever i årskurs 5. Dessa 80 samtal, befolkade av 186 personer, står mot en årlig skörd av ca 2,6 miljoner utvecklingssamtal (förskolan ej inräknad) som involverar ca 5,5 miljoner människor. Den totala samtalslängden för dessa kan jämföras med att högläsa Bibeln ca 24 300 gånger.

De potentiella farorna i skolans utvecklingssamtal är dels av ett slag som har naturlig hemvist även i kanske de flesta sociala sammanhang – t.ex. svårigheten att prata om känsliga saker. Men mötet mellan lärare, elev och förälder bakom lyckta dörrar tycks också bära på sina egna, unika risker. Eleven ska t.ex. sitta inför vuxna personer och (inte sällan) prata om brister och svagheter i allt från kunskaper i matematik eller stavning till personligt beteende eller hur man sköter sin hygien. Det finns studier som visar att upp mot 40 procent av eleverna är nervö-

sa inför utvecklingssamtalet, även om de upplever att det senaste samtalet utföll väl. Lärare berättar t.ex. om risken att vissa föräldrar möjligen tar ut sin ilska på barnet efter samtalet eller om föräldrar som utmanar lärarens pedagogiska kompetens eller skolans upplägg och metoder. Det är rimligt att anta att de flesta föräldrar gärna vill framstå som goda, engagerade föräldrar och att vissa frågor, t.ex. när Madeleine går och lägger sig om kvällarna (eftersom hon verkar trött på morgnarna), därför kan uppfattas som ett ifrågasatt föräldraskap. Även om samtalet gäller *elevens* utveckling, gäller bedömning, värdering, utveckling och "vad-man-kan-antydagenom-att-föra-på-tal" inte minst läraren och elevens föräldrar.

På detta sätt kan eleven agera "adresseringssluss" för den kommunikation som egentligen äger rum mellan lärare och förälder. Den mamma som t.ex. vänder sig till sitt barn och säger "Men Erik, det här är ju precis vad jag och pappa också brukar säga till dig hemma", kan samtidigt antas rikta en undertext till läraren, t.ex. någonting i stil med "Du [läraren] ska inte tro att detta-som-vi-talar-om kom som en nyhet för mig. Som bevis framhåller jag här vad vi [föräldrar] brukar göra och säga hemma, ett uttryck för det engagemang och ansvar som vi känner". På samma sätt är det alltså möjligt att lärarens fråga "När går du och lägger dig på kvällen?", officiellt riktad till eleven, egentligen är en elevslussad variant av "Gör ni verkligen vad ni kan för att tillgodose Madeleines sömnbehov?", inofficiellt riktad till Madeleines föräldrar. Utvecklingssamtalet är alltså ett riskabelt

samtal, eftersom det bl.a. inkluderar en drös av potentiellt elevslussade undertexter. Lärare och föräldrar avhandlar vad normala, trevliga, omtänksamma, engagerade lärare och föräldrar typiskt nog bör ägna sig åt.

Utvecklingssamtalet är knappast ett trivialt samtal, även om den uppfattningen finns. Elevens föräldrar lägger egen skolgång, egna styrkor och svagheter, egna erfarenheter och egen personlighet som ett raster över samtalet. Medan *elevslussning* kan användas som ett namn på upplevelsen eller strategin att tala *till* någon *via* eleven, kan samtal *om* eleven – där eleven kommenteras eller värderas eller bedöms i någon bemärkelse – även uppfattas som samtal *om* någon annan.

Man kan jämföra med ett samtal mellan läkare, barnpatient och förälder. Anta att barnpatienten Erik har fått vattkoppor. Han har utslag överallt, klådan är

mycket besvärande, han måste ta medicin för att undvika infektioner, det finns t.o.m. en risk att han (senare i livet) får bältros. Där har vi ett riktigt problem, skulle många mena. I en sådan situation kan Eriks föräldrar naturligtvis lida med honom, sympatisera med honom, kanske känna att de skulle vilja dela bördan med honom, men ytterst är Erik ensam om sin klåda och sitt lidande. När läkaren bedömer, kommenterar eller i allmänhet talar om Eriks vattkoppor och hur sjukdomen ska hanteras, handlar det om *Eriks* tillstånd, inte föräldrarnas tillstånd. Problemet har dessutom begränsad varaktighet,

Samtalet gäller eleven men bedömningen lika mycket läraren och föräldrarna.

och vattkoppor är enligt Smittskyddsinstitutet en "för det mesta ganska banal utslagssjukdom".

När man emellertid vänder sig till skolans utvecklingssamtal, där det i stället handlar om Erik som *person* och hans *kunskaper*, är det rimligt att anta att hans föräldrar betraktar honom som en förlängning av sig själva. Konsekvensen är att lärarens tal om Eriks beteende och kunskaper därmed kan uppfattas som om läraren i någon mån (indirekt) även talar om Eriks föräldrar. Det ligger t.ex. nära till hands att förknippa Eriks svagheter och brister i matematik med hans föräldrars matematiska kunskaper i allmänhet, eller att göra en koppling mellan vad Erik brukar säga, t.ex. när han är arg, och hans föräldrars språkbruk. Att tala om elevens beteende och kunskaper inför elevens föräldrar är, för att låna ett uttryck från Smittskyddsinstitutet, långt ifrån en "för det mesta ganska banal" syssla.

Är du nervös?

I utvecklingssamtals början, min första nedslagspunkt, hittar man ofta en orientering mot eventuell nervositet. Vissa lärare väljer t.ex. att inleda sina samtal med att fråga om eleven är nervös. Om svaret blir ja, händer det att läraren ber eleven att ringa in sin nervositet, att närmare ange och förklara vad den går tillbaka på. I vissa samtal får en förälder samma fråga. Detta vittnar sammantaget om att det finns en medvetenhet hos vissa lärare att nervositet är ett ganska vanligt inslag. Detta går även tillbaka på den allmänna uppfattningen att utvecklingssamtal är ett forum för "bestraffningar", en "san-

ningens minut" med en anstrykning av "domedag", om än bara på det sätt detta kommer till uttryck i form av skämtsamma kommentarer. Detta tema återkommer gärna deltagarna till i mitt material, i synnerhet i samtalets början. En av föräldrarna säger t.ex. att samtalet är "som att gå till tandläkaren", en annan påstår ironiskt att "det här är det roligaste Henrik vet". En av lärarna välkomnar elev och föräldrar med kommentaren "Nu kommer stygga läraren här", och vid ett annat tillfälle, med anledning av att eleven fyller år, något bitskt "ska vi se om det blir några presenter här då".

Ju längre iii
i *lite*, desto
farligare och
mer negativt.

Mitt andra nedslag handlar om hur läraren etablerar samtal om ett (potentiellt) problem. Medan det i normalfallet är okomplicerat att initiera och fördjupa sig i samtalsämnen om sådant som är positivt och berömvärt, föregås samtalsavsnitt om problem ofta av ganska invecklade försekvenser och turinledningar som genomsyras av varsamhet, tvekan, och, åter igen, en orientering mot olika dimensioner av att rädda ansiktet på motparten. Detta tar sig bl.a. uttryck i form av förmildrande uttryck. Det heter inte "Du har problem i matte" utan "Du har *lite* problem i matte". Ju längre *iii* i *lite*, desto farligare och mer negativt uppfattas det. (Ett faktum som i sig förutsätter bekantskap med vissa kulturella koder.) I samband med tal om problem hittar man väldigt ofta frekvensadverbialen *ibland* som står mot tänkbara (men långt mer ansiktshotande) varianter som *alltid*

eller (*väldigt*) ofta. Det varsamma "Du har *liiite* problem i matte" kan alltså göras än mer varsamt med varianten "Ibland har du *liiite* problem i matte". Vidare verkar det särskilt relevant att talaren i yttrandets inledning markerar att det är en egen åsikt i samband med tal om problem. Det redan ganska varsamma "Ibland har du *liiite* problem i matte" blir alltså ytterligare mer varsamt med attityden "Jag kan kanske känna *ibland litegrann* att du *ibland har liiite* problem i matte". Värt att notera är att problemets omnämnande (*problem i matte*) i samtliga fall kommer mot slutet av yttrandet. Ett "Ibland kan jag kanske känna *litegrann* att du ..." varslar därför om en särskild samtalsutveckling. Det banar väg för tal om problem, ingenting annat. Det heter inte "Ibland kan jag kanske känna *litegrann* att du lagar fantastiskt god mat". Det heter "Ibland kan jag kanske känna *litegrann* att du bör tänka på vilka ingredienser du använder i din matlagning". Den som lyfter ett problem ger alltså ofta ifrån sig signaler av det slag som gör det möjligt för samtalspartnern att göra prognos om den närmaste utvecklingen.

Ett alternativ är att man i stället försöker få samtalspartnern att vara den som för problemet på tal, t.ex. via ett "Hur går det i matten då?". Ibland är en sådan så kallad perspektivelicitering nästan övertydlig på grund av sin kontext: "Skrivningen går ju jättebra. Där är du väldigt duktig. Läsningen däremot, vad tycker du om den?". Tal om problem omfattar även att man presenterar problemet i ett töcken av positiva besked, en strategi som i kon-

sultsammanhang bär namnet *smörgåstekniken*, d.v.s. "att lägga något dåligt mellan två goda skivor".

Något annat?

Avhandlingens tredje och sista nedslag handlar om hur läraren väljer att avsluta samtalet. Särskilt har jag intresserat mig för det eventuella moment då elev och förälder erbjuds tillfälle att lyfta egna frågor och funderingar. Ett frågeyttrande som t.ex. "Hade du något som du ville fråga om?" (eller motsvarande) kallar jag

för ett *förlängningserbjudande*. Frågan har karakteristiskt en sen eller sista position i dessa och liknande samtal. Den ger vad man kan kalla en "nära slutet"-upplevelse i likhet med punkten *Övriga frågor* i dagordningen för ett helt vanligt styrelsemöte. Frågan aktualiserar också ett annat relevant alternativ, nämligen att *avsluta* samtalet. Det finns olika sätt att förläng-

ningserbjuda: "Hade du något som du ville fråga?"; "Har jag missat något?"; "Har du något som du ska skvallra för pappa?"

Vissa sätt välkomnar att elev och förälder utnyttjar ett sådant erbjudande, medan andra sätt lägger hinder i vägen eller t.o.m. kraftigt hämmar benägenheten att lyfta egna frågor och funderingar. I den sistnämnda gruppen finns t.ex. varianter som förutsätter (eller åtminstone gör det enklare att bekräfta) att det inte finns några frågor: "Du hade inget som du ville fråga om?" De kan också bygga på embryon av negativ polaritet, "Något annat?". I det fallet kan man ta en film från (eller om) svenskt 1950-tal som exempel.

Man presenterar
problemet i ett
töcken av
positiva besked.

Två högt uppsatta herrar sitter i salongen och talar med varandra. En tjänsteflicka knackar på dörren, stiger in och säger "Ursäkta herrn, pastor Alexandersson var här och sökte er tidigare i dag" varpå den tilltalade "herrn" svarar "Tack, Anna. Nånting annat?". I vissa kontexter kan alltså frågan "Nånting annat?" helt enkelt användas för att betyda och uppfattas "Ha inte någonting annat" eller pragmatiskt kort och gott "Gå".

Jag undersökte också i vilken mån läraren eventuellt anpassar sitt sätt att avsluta efter vem läraren har att göra med. Det vore ju t.ex. tänkbart att läraren i vissa situationer har registrerat att elev och förälder inget hellre vill än att få gå hem och att läraren därför väljer ett avslutningssätt som hjälper dem på traven. Resultaten visar emellertid att läraren snarare ganska konsekvent följer en personlig stil än anpassar sig till mottagaren.

Sammantaget visar detta att utvecklingssamtalet genomsyras av några verk-

samhetskaraktäristiska dilemman. Det är därför beklagligt att notera hur lite träning och fortbildning i samtalsmetodik som erbjuds lärarstudenter och verksamma lärare, i synnerhet som läraryrket är ett i allra högsta grad kommunikativt arbete. Att bjuda in till och leda samtal med elever och deras föräldrar, förutsätter förvisso inte den detaljerade och djupgående kompetens som kanske finns i föreställningen om en samtalsterapeut. Men det räcker inte heller med att enbart kunna tala och förstå svenska för att genomföra ett samtal som till så stor del går ut på att tala om kunskapsutveckling och personlighet. Det behövs därför forskning som demonstrerar och synliggör dessa dilemman. ■

Johan Hofvendahl är för närvarande lektor i svenska vid Stockholms universitet. Han disputerade våren 2006 vid Linköpings universitet på avhandlingen "Riskabla samtal – en analys av potentiella faror i skolans kvarts- och utvecklingssamtal".

Afrikansk-amerikansk

Jag skriver en artikel om Oprah Winfrey och har gått igenom en del klipp ur amerikanska tidningar, där hon bland annat kallas den rikaste afrikansk-amerikanska kvinnan genom tiderna. Använder vi den termen i Sverige? Är det fel att kalla henne svart? Hur brukar svenska tidningar skriva?

Åsa Brolin, journalist

Svar: Inte oväntat förslits ord på detta område snabbt. Det är ju inte bara en hudfärg som skall beskrivas utan bakom detta ligger tanken på att hudfärgen skulle ha betydelse för människovärdet. Även om sådana idéer i dag anses föräldrade bland klokt folk, är det ändå ett historiskt faktum att personer med mörkare hy blivit sämre behandlade än de med ljus hy, och ofta fortfarande blir det.

I USA kan man se hur *negro* blev *colored*, som blev *black*, som blev *Afro-American*, som så blev *African-American* – allt i ett försök att hitta benämningar som skall uppfattas som neutrala eller i alla fall vara utan negativa associationer.

I Sverige har vi inte hängt

med i samma utveckling. Visst förekommer *afro-amerikan* och *afrikansk-amerikan*, men vanligen säger man *svart*. Man kan ifrågasätta varför personer vars anfäder bott längre i USA än mången med ljus hy, skall kallas *Afro-American* eller *African-American*, när de inte på minsta vis känner att de har några band med Afrika.

Väldigt ofta anges hudfärg och etnicitet i onödan. Men ibland är det befogat, t.ex. i ditt fall om Oprah Winfrey. Vi tycker att du skulle kunna skriva *svart* när du vill beskriva hennes etnicitet. Men om du vill återge ett citat på svenska där det i originalet står *African-American*, så bör det bli ”den rikaste afrikansk-amerikanska kvinnan genom tiderna”.

Birgitta Lindgren

Triage

V arifrån kommer *triage*?

Anita Eriksson

Svar: Ordet *triage* har tydligen funnits några år i svenska, för det finns upptaget i Nationalencyklopedin, åtminstone i nätupplagan. Där definieras *triage*

som ”medicinsk snabb förstahandsbedömning av skadade och sjuka på en katastrofplats eller ett akutintag”. Ordet *triage* är franska och betyder ’sortering, sovring, gallring’. Den medicinska användningen kommer också från Frankrike. Det var en fransk läkare i Napoleons armé, Dominique Jean Larrey, som kom på en metod att snabbt diagnostisera och kategorisera de sårade. Detta kallade han *triage*. Ordet är bildat till verbet *trier* ’sortera’. Just verbet har vi lånat in tidigare

Triage har spritt sig över världen som medicinsk term, och har kanske kommit till oss via engelskan.

som lantbruksterm. Man *trierade*, d.v.s. rensade och sorterade säden. Detta gjorde man i en *triör*, som även det är lånat från franskan (*trieur*).

Triage har spritt sig nyligen över världen som medicinsk term, och har

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

kanske kommit till oss via engelskan.

Erika Lyly

Spar eller spara!

Hur säger man *spara* i imperativ? Heter det "Spara energi med vår lösning" eller "Spar ..."?

Karin Bergkvist

Svar: Det kan heta både *spara* och *spar* i imperativ. Vanligast är dock *spara*.

Ordböckerna anger att *spara* böjs enligt första konjugation (*spara, sparade, sparat*), vilket innebär dels presensformen *sparar*, dels imperativformen lika med infinitivformen: *spara*. Jämför med *svara*.

Verbet *spara* kunde tidigare böjas enligt andra konjugationen, alltså *spara, sparde, spart*, vilket innebär dels presensformen *spar*, dels imperativform lika med stammen: *spar*. Jämför med *föra*. (Presensformen är lite speciell här på grund av att stammen slutar på *-r*, annars är presensändelsen för andra konjugationen *-er*, t.ex. *böjer*.)

Dagens ordböcker godtar av dessa äldre former presensformen *spar* som variant till *sparar* och

imperativformen *spar* som variant till *spara*, och

I det faktiska språkbruket lever även *sparde* och *spart* kvar, i synnerhet i talspråket.

participformen (*sparad*) i ordet *ospard*. I det faktiska språkbruket lever dock även *sparde* och *spart* kvar, i synnerhet i talspråket.

Birgitta Lindgren

Ta rygg på

Vi är ett par som diskuterat den egentliga innebörden av frasen *ta rygg på*. Betyder det att ha någon som förebild (att härma) eller hinna i kapp?

Gertrud

Svar: Uttrycket *ta rygg på* (någon) härrör från sport-språket. Det betyder ursprungligen 'haka på någon som ligger framför'

(t.ex. i skidspåret eller på löparbanan), 'ta sig drag-hjälp'. Den utvidgade betydelsen är väl närmast 'följa efter', d.v.s. med avseende på utvecklingen inom ett visst område.

Claes Garlén

Stadsgles eller stadsspret?

Kan man säga något annat i stället för *urban sprawl*?

Osäker

Svar: Den här frågan har dykt upp på flera håll. Bland andra har Naturskyddsföreningen hört av sig. Det engelska verbet *sprawl* betyder breda ut sig på ett lite slafsigt och ohämmat sätt, att vräka sig. Det som avses med *urban sprawl* är fenomenet att en stad växer till genom att nya förorter skapas ohämmat. Detta kan i sin tur medföra att en stor del av handeln och annan service flyttas ut från städerna till förorterna. Stadskärnan blir på så sätt tom och "utglesad". Naturskyddsföreningen funderar därför över *stadsutglesning*, vilket redan har använts. Vi tycker att ordet verkar rimligt. Men det går att

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se

www.sprakradet.se

korta till *stadsglesning*.

Andra benämningar som förekommer är *ohämmad stadsutbredning* eller *ohämmad stadstillväxt*. Men det finns också språkligt sett djärvare förslag som *förortisering* samt *stadsgles* och *stadsspret*. I synnerhet de två sista har fördelen att de är korta. Och *gles* och *spret* är inte konstigare än *spring*, *bugg*, *sväng*.

Birgitta Lindgren

Shoppingspion

Ni brukar vara så bra på att hitta svenska översättningar på engelska uttryck. Kan ni hjälpa oss med *mystery shopper*, det vill säga en person som inkognito (på uppdrag av ägaren) kollar servicen i en butik.

Anneli Landström,
Fri Köpenskap

Svar: *Shoppingspion* är ganska etablerat och är begripligare än det helt engelska *mystery shopper*.

Det förekommer bl.a. i tidningen *Entreprenören* som beskriver en sådan person också som "låtsaskund" som "noggrant registrerar hur butiksperso-

nal eller kundmottagare agerar, och fyller i en utförlig rapport direkt efteråt". I ett annat belägg i tv (*Aktuellt*) används det i en annan betydelse om rapportörer som studerar kundens

Shoppingspion är ganska etablerat och är begripligare än det helt engelska mystery shopper.

beteende i en butik – så att butiken kan bygga hyllor, exponera varor etc. utifrån dessa rapporter.

Ola Karlsson

Förvänta sig

Som lärare i svenska i en hotell- och restaurangskola har jag stött på frasen "Vi förväntar oss ett svar senast den 20 september", när elever har övningskrivit offerter. Jag har reagerat på att man använder uttrycket *förvänta sig* när man ser fram emot något. I mina öron är *förvänta sig* i det närmaste lika med att

kräva och ett för starkt uttryck när man ber om ett svar.

Brita Enroth-Lindén,
Ålands hotell- och restaurangskola

Svar: I ordböcker brukar påpekas att *förvänta* i sådana här fall innebär en order. Det är alltså inte lämpligt att använda det som offertgivande. Som sådan kan man *se fram* emot svar.

Förvänta är intressant även i ett annat fall. Många menar att *förvänta* i satser som innebär en förändring bara bör användas ihop med något som är positivt och önskvärt. Man vill inte acceptera meningar som "Vi kan förvänta oss fler döda i trafiken". Men i språkbruket förekommer faktiskt mer och mer, i synnerhet i ekonomiska texter, att *förvänta* ändå används om negativ utveckling. Det här kan åstadkomma irritation, så försiktighet tillråds.

Birgitta Lindgren

Mansålder

Jag undrar om ni vet hur det kan komma sig att ordet *mansålder* har två så vitt skilda betydelser. Enligt vissa ordböcker

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

betyder det 'människans genomsnittliga livslängd' (d.v.s. ca 80 år), enligt andra den 'tidrymd som motsvarar åldersskillnaden mellan en generation och den följande' eller kort och gott 'generation' (d.v.s. ca 30 år). Många gånger går det inte heller att utläsa av sammanhanget vilken av de båda betydelserna som avses: "För en mansålder sedan var rördrommen ett självklart inslag i X-sjöns fågelkör."

Vilken av de båda betydelserna rekommenderar ni? Jag har intrycket att den mest gängse betydelsen är den senare, d.v.s. ca 30 år, trots att ordets mer manifesterade betydelse alldeles uppenbart för tankarna till en längre tidrymd än 30 år. Är ordet rent av så gammalt att de båda betydelserna sammanföll då det först kom i bruk?

Tomas Bannerbed

Svar: Det här verkar som ett mysterium. Ordböckerna ger som sagt olika besked.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) och Svenska Akademiens ordlista (SAOL) säger att *mansålder* kan betyda både 'livslängd' och 'generation' (uttytt 30 år).

Illustrerad svensk ordbok, Nationalencyklopedins

ordbok, Svensk skolordlista och Bonniers svenska ordbok tar bara upp betydelsen 'generation'.

Vad innebär då *livslängd*? I dag ligger medellivslängden i Sverige på 82–85 år. Men på 1700-talet var den bara 34–37 år och längre tillbaks ännu kortare, och det är väl förklaringen till att SAOB och SAOL tar upp båda förklaringarna, eller rättare sagt anser att de är

Mansålder kan betyda både 'livslängd' och 'generation'.

synonyma.

I språkbruket råder förvirring. Ordet används i båda betydelserna, vilket ju i dag måste betyda dels drygt 80 år, dels cirka 30 år. Det verkar till och med kunna betyda 100 år, fast det fortfarande bara är ett fåtal som blir så gamla. Se några exempel:

"Det var den holländska fysiologen Einthoven, som redan för en mansålder sedan upptäckte att ..." (Skrivet 1965.) Einthoven levde 1860–1927, så

mansålder kan här avse tidigast 1880-talet, vilket ger 80 år, eller senast 1920-talet, vilket ger 60 år.

"Nu står deras gamla hamn uppe bland åker och äng, för landet höjer sig ur havet med en takt av nästan en meter per mansålder." *Mansålder* måste här innebära 100 år. Landhöjningen i området, Bottenviken, är cirka 9 mm/år.

Men för det mesta verkar det användas om cirka 30 år. Som här: "Till för en mansålder sedan var det statare som på de stora godsens skötte arbetet." (Skrivet 1987.) Statarsystemet avskaffades 1944.

Det är också det rimligaste och det som man kan rekommendera. När det är nogå bör man inte använda *mansålder* utan i stället uttrycka sig i år och decennier.

Birgitta Lindgren

Dövstudier

Stockholms Dövas Ungdoms råd ska ha två studiegrupper till våren inom ett projekt som avser att utveckla metoder att stärka dövas ställning i samhället genom teckenspråk och utbildning. Vi skulle vilja hitta på ett bra

FRÅGOR OCH SVAR

www.sprakradet.se www.sprakradet.se

ord som för detta som passar till svenska språket. Uttrycket *Deaf Studies* används mycket i USA. Det är ett ämne från grundskolans nivå till universitet. Vårt långsiktiga mål är naturligtvis att Sverige ska ha motsvarande ämne och kurser. Men vad ska det heta?

Vad tycker ni om *dövologi*, *dövrealia*, *dövstudier*, *döva studier*, *döv vetenskap*, *döv teori*, *surdologi*?

Johanna Karmgård,
Stockholms Dövas
Ungdomsråd

Svar: Av de beteckningar som du själv omnämner är det bara *dövstudier* som vi tycker är värt att satsa på.

Ordet *surdologi* (till lat. *surdus* 'dov; döv') förekommer. Det är korrekt bildat men definitivt inte begripligt för alla och envar. Därför bör man nog vara försiktig med användningen av det utanför fackkretsar.

Claes Garlén

Särintresse

Vad är ett *särintresse*? Enligt ordböcker är det något som gynnar en begränsad (oftast ganska liten) grupp människor och

motsatsen är *allmänintresse*.

Jag har letat lite i Språkbanken utan att bli riktigt klok. Jag upplever ordet pejorativt: ett särintresse är på något sätt mindre värt än ett allmänintresse.

Är det så enkelt att allmänintresset uppstår vid 51 % och särintresset vid 49 %?

Jan F. Jonsson

Svar: Man kan ha olika uppfattningar om vad som är ett särintresse. En person kan säga att småföretagarnas krav på sänkta arbetsgivaravgifter är uttryck för ett särintresse med syfte att få ökad vinst. En annan kan svara att sänkta arbetsgivaravgifter tvärtom är ett allmänintresse, eftersom det skapar möjligheter till nya jobb och en bättre samhälls ekonomi.

Ordet används ofta som ett tillhygge av den som vill kritisera en grupp för att bara se till sitt eget intresse utan hänsyn till andra. Men i andra sammanhang kan ordet ha en neutral betydelse, t.ex. när man vill peka på viktiga samhälleliga särintressen som varje parti måste ta hänsyn till i sin politik, t.ex. facken, barnfamiljerna, pensionärerna, hyresgästerna, villaägarna. *Särintresse* är alltså ett typexempel på ord

som får sin mer specifika betydelse utifrån sammanhanget.

Rickard Domeij

Hjärtstartare

Kan vi inte använda ordet *hjärtstartare* eller liknande som våra grannar i Norge och Danmark? I en dansk text omtalas att "Københavns Kommune har 106 hjerterartere. De forskellige institutioner under Københavns Kommune har i alt opstillet 106 hjertestartere".

Lars G Larsson,
Cold Cut System AB

Svar: Vi rekommenderar *hjärtstartare*, och det förekommer en hel del i svenskt språkbruk. Vi lanserade det som ett nyord 2004 i vår nyordslista i stället för *defibrillator* för en apparat som återför onormal hjärtrytm till normal, t.ex. vid förmaksflimmer.

Ola Karlsson

Ett nytt stycke

Många av oss, särskilt ovana skribenter, ägnar så mycket tid åt språket när vi skriver att vi får svårt att skapa en sammanhängande text. Svårigheterna förvärras av nya möjligheter som vi inte riktigt behärskar, t.ex. hur man grafiskt formger text. Men tekniken gör oss också delaktiga i en skriftkultur som tidigare bara var ägnat en elit av professionella utövare. Den skapar nya kommunikationsformer med deltagare från världens alla hörn.

Allt fler förväntas behärska den nya tekniken och kunna skriva pm, rapporter och annan företagskommunikation som en del av sin dagliga verksamhet. Det gör att kraven på det man kan kalla textriktighet ökar. Därför viger vi den här platsen i Språkvård åt konkreta råd om textriktighet – allt från budskap och textuppbyggnad till rubriker och formatmallar i Word. Vårt första råd handlar om styckeindelning.

Hur viktiga styckena är tänker vi sällan på. I alla fall inte så länge de är som vi förväntar oss. Men en text helt utan stycken är näst intill oläslig, och dålig styckeindelning gör texten svårläst.

Lättast att läsa blir det om man börjar varje stycke med en kärnmening som bär styckets huvudpåstående. I resten av stycket utvecklar man påståendet genom att förslagsvis exemplifiera, motivera eller dra konsekvenserna av det. Då blir kärnmeningen en kort sammanfattning av

hela stycket. I efterhand kan man kontrollera varje stycke och se om den första meningen fyller sin funktion.

När man har utvecklat tanken i ett stycke tillräckligt börjar man på ett nytt. Med bindeord och fraser som ”å andra sidan” kan man både visa på något nytt, och hur det hänger ihop med föregående stycke. Ofta ser man flera stycken sammanlänkade med fraser som ”för det första”, ”för det andra” o.s.v. Textens logik blir tydlig, och läsaren får lätt att följa med.

Helt fasta regler för hur man utformar stycken finns inte. Ibland ser man ett stycke som leder fram till en avslutande kärnmening, som en konsekvens av tidigare resonemang. Det går inte heller att säga exakt hur långt ett stycke ska vara. Lätta texter har ofta korta stycken. Mer komplexa texter och tankar kräver längre stycken. Vill man betona en mening extra starkt kan man göra det i ett enda stycke.

Variationen är stor.

Däremot finns fasta regler för hur man markerar nytt stycke. Det finns två möjliga sätt. Det ena är att använda en tomrad mellan två stycken. Det var regel när man skrev med skrivmaskin. Det andra sättet är att göra ett indrag på första raden i varje stycke, utom efter rubrik. Indraget ska vara ungefär lika stort som ett ”M”. Det ser man i de flesta texter som är skrivna med dator. Som den här.

Rickard Domeij

När undervisningsspråket blir engelska

JOHN AIREY

Engelska blir vanligare och vanligare som undervisningsspråk i högre utbildning. Vad händer med ämnesinläringen när undervisningsspråket blir engelska? John Airey har undersökt svenska fysikstudenter. Det behövs många goda råd för att undervisningen ska fungera.

Utbildning på svenska universitet och högskolor präglas av en utbredd användning av engelska – särskilt inom naturvetenskapliga ämnen. Merparten av kurslitteraturen är oftast engelskspråkig och allt mer av undervisningen sker på engelska. De internationaliseringskrav som ställs på grund av den pågående harmoniseringen av europeiska högskoleutbildningar (den så kallade Bologna-processen) lär knappast minska engelskans dominans.

Att använda engelska har många positiva sidor. Studenterna får till exempel tillgång till de senaste läroböckerna och lektioner av utländska gästforskare, och de får tidigt bekanta sig med detta mycket viktiga internationella forskningsspråk. Men det är kanske för tidigt att utropa engelskan till ett slags nutidens lingua franca. För vi vet mycket lite om effekterna av engelskspråkig undervisning på studenternas lärande. Vad händer med kunskapsinhämtningen när studenterna inte längre får undervisning på svenska?

Det finns förvånansvärt lite forskning om kopplingen mellan undervisningsspråk och ämnesinläring. Dock har man i två studier nyligen undersökt svenskars förståelse av facktexter och kunnat konstatera sämre resultat när texterna var på engelska (Karlgrén & Hansen, 2003; Söderlundh, 2004).

Internationellt har forskare koncentre-

rat sig på jämförelser av olika kunskapsmätningar före och efter undervisning på ett visst språk. Trots de flesta erfarna lärares känsla att det bör finnas skillnader i lärandet när undervisningen inte sker på en students modersmål, har resultaten av dessa studier varit svårtolkade. Det mest slående draget har oftast varit *likheterna* mellan forsknings- och kontrollgrupperna. Det verkar av allt att döma som om valet av undervisningsspråk skulle spela en obetydlig roll för kunskapsinhämtning. Men några studier från Hong Kong (Marsh, Hau, & Kong, 2000), Sydafrika (Gerber, Engelbrecht, Harding, & Rogan, 2005), Nya Zeeland (Neville-Barton & Barton, 2005) och Nederländerna (Klaassen, 2001) pekar på att det kan finnas negativa konsekvenser för ämnesinlärning, när undervisning inte sker på studenternas modersmål. Klaassens studie ger också en möjlig förklaring till varför en tydlig språkeffekt oftast uteblir. I undersökningen var nämligen de negativa konsekvenserna av ett språkbyte temporära – efter ett år hade studenterna anpassat sig till undervisningsspråket, så att det inte länge fanns någon skillnad i kursresultat mellan forsknings- och kontrollgrupperna.

Detta är i och för sig inget ovanligt fenomen inom pedagogisk forskning. Man talar om *undervisnings- och inlärningsparadoxen*, d.v.s. att det inte finns någon entydig koppling mellan undervisning och lärande. Enkelt uttryckt, studenter gör det som de behöver för att klara en kurs *oberoende* av undervisningen. En av Klaassens studenter säger så här (i svensk översättning):

Det finns ingen entydig koppling mellan undervisning och lärande.

Det jag lärt mig på det engelskspråkiga programmet är helt och hållet min egen förtjänst och har inget med föreläsarnas prestationer att göra. (Klaassen 2001:182)

Detta är givetvis otillfredsställande. Om vi accepterar Klaassens resultat att det finns negativa konsekvenser av ett språkbyte men att studenterna genom egna strategier kan uppväga dem, så väcks många nya frågor. Vad upplever studenterna inledningsvis som problematiskt? Hur lyckas studenterna uppväga svårigheterna med språkbytet? Har alla studenter denna strategiska förmåga, eller finns det särskilda grupper som drabbas svårare av språkbytet? Kan läraren göra något för att hjälpa sina studenter?

Det finns alltså en hel del luckor i våra kunskaper om undervisning på främmande språk. I den forskning som jag bedriver tillsammans med Cedric Linder vid Fysiska institutionen vid Uppsala universitet försöker vi fylla några av dem.

En kvalitativ undersökning

Utifrån erfarenheter av tidigare forskning drog vi tidigt slutsatsen att det skulle bli problematiskt att fånga språkeffekter genom kvantitativa kunskapsmätningar. Dessutom kunde denna typ av studie endast ge oss information om *i vilken mån* ett språkbyte skulle kunna försämra ämnesinlärning. Även om sådan information ur ett språkpolitiskt perspektiv onekligen är intressant, skulle vidare kunskap om de

underliggande mekanismerna av ett språkbyte utebli.

Därför bestämde vi oss för en kvalitativ studie, där vi dokumenterade skillnader i studenters erfarenheter och inlärningsmönster när de undervisades på svenska respektive på engelska. Detta uppnådde vi genom djupintervjuer med 22 studenter vid två svenska lärosäten. Fysiklektioner på både engelska och svenska ingick i studenternas utbildningsprogram. Några lektioner spelades in på video och därefter visades utvalda avsnitt för studenterna genom en teknik som kallas *stimulerad hägkomst* (*stimulated recall* på engelska) (Calderhead, 1981; Haglund, 2003). Tanken bakom denna teknik är att studenterna skall kunna berätta hur de gjorde och vad de tänkte under lektionen och hur de tillägnade sig lektionens innehåll (Bloom, 1953).

Det mest slående resultatet av vår studie är att samtliga studenter kände att språkvalet spelade väldigt liten roll för deras ämnesinlärninng. Men trots alla studenters försäkningar om att språket var oviktigt för deras lärande visade det sig att samma studenter, när de såg videoinspelningar av lektionerna, själva kunde vittna om ett antal problem som orsakades av språkvalet.

Tidigt i studien märkte vi att studenternas vilja att fråga och svara på frågor blev mycket begränsad när undervisningen skedde på engelska. Under intervjuerna bekräftade studenterna denna bild. Att undervisning på engelska leder till minskat muntligt gensvar från studenterna kan vara ett betydelsefullt resultat. Om inter-

aktionen mellan lärare och studenter inskränks på detta sätt (i värsta fall blir lektionerna till en monolog) blir det lärandefält som läraren och de enskilda studenterna delar märkbart begränsat (Tsui, 2004). Dessutom märkte vi att det blev många frågor till läraren efter lektionen.

När lektionerna hölls på engelska berättade de studenter som för anteckningar att en stor del av deras uppmärksamhet

kretsade kring själva skrivprocessen i stället för förståelse av lektionens innehåll. Studenternas förståelse blev då beroende av extra arbete före eller efter lektionen. Givetvis menar vi inte att undervisningen på svenska medförde frihet från arbete utanför lektionstimmar. Men studenterna var bättre rustade att anteckna och samtidigt följa lektionens

röda tråd när lektionen var på svenska. Många studenter rapporterade att de inte förde anteckningar på de engelskspråkiga lektionerna.

I vissa fall hade studenterna läst igenom relevanta kapitel före lektionstillfället då undervisningen skulle ske på engelska. Utan undantag förstod dessa studenter lektionens innehåll bättre. Att läsa material före lektionen skulle förmodligen hjälpa även när lektionerna ges på svenska, men studenterna i vår studie nämnde denna strategi endast när undervisningsspråket var på engelska.

I en av de kurser som vi videofilmade följde läraren en kursbok. Här var det ofta obetydliga skillnader mellan det som skrevs på tavlan och det som stod i boken. Spontant trodde vi att metoden skulle dö-

Studenternas vilja att fråga och svara på frågor blev mycket begränsad.

mas ut av studenterna som tråkig och ineffektiv, men samtliga studenter tyckte att lektionerna var mycket bra just på grund av denna strategi. Studenterna berättade att det var lättare att förstå de begrepp som avhandlades i läroboken, när läraren lotsade dem igenom materialet. Så en användbar strategi kan vara att följa en bok eller kompendium som studenterna har framför sig – studenterna kan dessutom skriva korta förtydligande anteckningar i direkt anslutning till texten medan de huvudsakligen koncentrerar sig på det som sägs. Många av studenterna pratade också om vikten av att läraren skrev mycket på tavlan. Vi tolkar detta som att studenterna behöver flera presentationssätt utöver lärarens muntliga framställningar. Vi kan då spekulera i att andra typer av presentationer såsom lektionsunderlag, bilder, demonstrationer, data-simuleringar också hjälper studenterna.

Slutsatser och förslag

Trots att endast 22 studenter ingick i undersökningen tror vi resultaten ger en rättvisande bild av lektioner med engelska som undervisningsspråk. Huvudslutsatsen är att det faktiskt finns skillnader mellan hur svenska fysikstudenter uppfattar lektioner som ges på engelska respektive på svenska, och att studenterna mestadels är ovetande om dessa skillnader.

När studenterna i undersökningen undervisas på engelska ställer de färre frågor och svarar också på färre frågor, och de har svårt att följa lektionens röda tråd medan de antecknar. Studenterna använder sig av olika strategier för att möta dessa problem. De ställer t.ex. frågor efter

lektionen, förändrar sina studievvanor så att de inte längre gör anteckningar på lektionerna, läser relevanta kapitel före lektionstillfället eller, i värsta fall, använder lektionerna till att mekaniskt anteckna för att sedan bearbeta anteckningarna vid ett senare tillfälle.

Vi har analyserat framgångsrika studenters och lärares strategier, och vi har också vår egen erfarenhet som lärare att bygga på. Det leder fram till följande råd.

Diskutera språkproblemen

Studenterna i studien var oftast tacksamma för den tid vi tog med dem för att diskutera undervisningsspråket. Studenter blir bättre rustade att hantera språkbytet om de har förståelse för de problem som kan uppstå när undervisning sker på engelska och när de har tänkt igenom sitt eget förhållningssätt. Dessutom finns det särskilda strategier som studenter och lärare kan använda för att öka tillgängligheten när lektioner är på engelska (se nedan).

Uppmuntra smågruppsdiskussioner

Tre orsaker till sämre fråge- och svarsfrekvens när lektioner ges på engelska verkar vara 1) osäkerhet om man har förstått frågan rätt, 2) rädsla för att visa sin okunnighet och 3) rädsla för att tala engelska. Som lärare kan man råda bot på dessa problem genom korta diskussioner i mindre grupper eller i par. Dessa s.k. *bikupor* tillåter studenterna att kontrollera sin förståelse och generera nya frågor i ett mer skyddat forum (Bligh, 1998). Dessutom känner studenterna sig

Studenterna var tacksamma att få diskutera undervisningsspråket.

mindre utsatta, eftersom det är *gruppen* och inte individen som svarar på lärarens frågor. Varje grupp väljer en person som ska lägga fram de gemensamma idéerna. De studenter som inte tycker om att tala engelska kommer givetvis att fortfarande undvika detta, men de kommer ändå att ha utbyte med läraren genom gruppen.

Avsätt tid för frågor efter lektionen

Att som lärare göra sig tillgänglig för frågor vid lektionens slut tillåter studenterna att diskutera problem på ett mindre utsatt sätt. Förmodligen är ett bra tips att sluta lektionen tidigt så att lärare och studenter inte behöver rusa iväg. Här kan det vara bra om studenterna även får chansen att ställa sina frågor på svenska.

Presentera nytt stoff med lektionsunderlag

Det klassiska sättet att introducera nytt stoff är genom föreläsning. Vår forskning pekar på att när kursen ges på engelska, kan studenterna få svårt att följa lektionens röda tråd medan de samtidigt antecknar. Om nya begrepp behandlas under en lektion, kan det vara bra att dela ut lektionsunderlag som studenterna kan följa med i och där de kan lägga till sina egna korta förklaringar under lektionens gång.

Uppmuntra studenterna att läsa på före lektionen

Det kan vara bra att få studenterna att läsa ett visst avsnitt *före* föreläsningen; lektionen får då ett slags bekräftande och förtydligande karaktär. Man kan välja en bok eller framställa ett eget kompendium som man sedan följer under lektionen.

Använd flera presentationssätt

Lärare bör stödja sina muntliga framställ-

ningar med andra typer av presentationer såsom overheadbilder, lektionsunderlag, demonstrationer, datasimuleringar. Det är viktigt att denna extra input verkligen gynnar lektionens syfte – att använda sig av ett antal olika medier utan tydliga skäl blir bara förvirrande för studenterna. På samma sätt blir det extra viktigt med en logisk uppbyggnad av allt som skrivs på tavlan. Man kan säga att undervisningen på engelska överlag kräver att läraren är extra väl förberedd och har en mycket tydlig struktur på lektionen.

Ovanstående råd är givetvis viktiga även när undervisning sker på *svenska*, för vi tror att ett språkbyte endast förstärker kommunikationsproblem som redan finns på modersmålet.

Man bör givetvis vara försiktig med att dra allt för långtgående slutsatser av en begränsad studie som denna. Men vi tror att de flesta lärare och studenter kan känna igen sig i våra resultat och omsätta dem i sin egen situation. Om inte annat så bör resultaten fungera som en signal för lärare att se över sin pedagogik när de undervisar på engelska. ■

LITTERATUR

- Airey, J. (2006). *Physics Students' Experiences of the Disciplinary Discourse Encountered in Lectures in English and Swedish*. Licentiate Thesis. Uppsala: Department of Physics, Uppsala University.
- Airey, J., & Linder, C. (2006). Language and the experience of learning university physics in Sweden. *European Journal of Physics*, 27(3), 553–560.
- Bligh, D. (1998). *What's the Use of Lectures?* (5th ed.). Exeter, UK: Intellect.
- Bloom, B. (1953). Thought processes in lectures and discussions. *Journal of General Education*, 7, 160–169.
- Calderhead, J. (1981). Stimulated recall: A method for research on teaching. *British Journal of Educational Psychology*, 51, 211–217.

- Gerber, A., Engelbrecht, J., Harding, A., & Rogan, J. (2005). *The Influence of Second Language Teaching on Undergraduate Mathematics Performance*. Retrieved 23 Sept., 2005, from <<http://ridcully.up.ac.za/muti/language.pdf>>.
- Haglund, B. (2003). Stimulated recall. Några anteckningar om en metod att genererar data. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(3), 145–157.
- Karlgren, J., & Hansen, P. (2003). *Cross-Language Relevance Assessment and Task Context*. Paper presented at the Advances in Cross-Language Information Retrieval. Third Workshop of the Cross-Language Evaluation Forum, CLEF 2002. Rome, Italy.
- Klaassen, R. (2001). *The International University Curriculum: Challenges in English-Medium Engineering Education*. Delft: Department of Communication and Education, Delft University of Technology.
- Marsh, H. W., Hau, K.-T., & Kong, C.-K. (2000). Late immersion and language of instruction (English vs. Chinese) in Hong Kong high schools: Achievement growth in language and non-language subjects. *Harvard Educational Review*, 70(3), 302–346.
- Neville-Barton, P., & Barton, B. (2005). *The Relationship between English Language and Mathematics Learning for Non-native Speakers*. Retrieved 21 Sept., 2005, from <<http://www.tlri.org.nz/pdfs/13909.pdf>>.
- Söderlundh, H. (2004). Lika bra på engelska? En undersökning av hur studenter i Sverige förstår kurslitteratur på svenska resp. engelska. *Språk och stil*, 14, 137–165.
- Tsui, A. B. M. (2004). The shared space of learning. In F. Marton & A. B. M. Tsui (Eds.), *Classroom discourse and the space of learning* (pp. 165–186). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- John Airey är adjunkt i fackspråklig engelska vid Högskolan i Kalmar och doktorand i fysikens didaktik vid Uppsala universitet. Han fick 2005 Svenska Akademiens stipendium för forskning i modern svenska för sina studier av fysikundervisning på engelska. Resultaten har tidigare publicerats i en licentiatavhandling (Airey, 2006) och i en artikel i European Journal of Physics (Airey & Linder, 2006).*

Nya nordiska mål

BIRGITTA LINDGREN

Ett viktigt språkpolitiskt steg har nu tagits på nordisk nivå, då en nordisk språkdeklaration antagits av Nordiska ministerrådet och Nordiska rådet.

Nordens språkråd, som är Nordiska ministerrådets ledningsgrupp för det nordiska språksamarbetet, fick hösten 2004 i uppdrag att utarbeta ett förslag till en gemensam nordisk språkpolitik. Ett förslag till deklaration överlämnades till ministerrådet i juni 2005. Den 13 september i år undertecknade de nordiska utbildningsministrarna dokumentet.

Deklarationen är ett kortfattat dokument. För att förtydliga vad som menas finns också ett särskilt bakgrundsdokument. Nu när väl deklarationen är tagen återstår att utarbeta en handlingsplan för att realisera målen i deklarationen.

I deklarationen presenteras först de språkliga rättigheter man har som nordbo. Med nordbo avses här en person som bor permanent i Norden – oavsett etnisk tillhörighet. Därefter presenteras de mål som följer av rättigheterna. Och så föreslås fyra frågor att arbeta med för att målen skall uppnås.

Det är glädjande att det nu finns en

nordisk språkdeklaration, och att språkpolitik kommit upp på den politiska dagordningen även på samnordisk nivå. Det är ett stort framsteg att man slår fast allas rätt till den nordiska språkgemenskapen och rätt till sitt modersmål.

Området inte är helt okontroversiellt och en del betydelsefulla strykningar i det ursprungliga förslaget har gjorts. Bl.a. har följande mål strukits: ”att alla nordbor skall få stöd för utveckling av sitt modersmål”. Det är trist med dessa strykningar, men kanske skall man se det som ett uttryck för att politikerna uppfattar deklarationen som ett dokument som skall tas på allvar och därför bemödat sig att hitta formuleringar som alla kan ställa sig bakom.

Nordiska rådet påpekar i sin behandling av språkdeklarationen att man önskar att prioritera den första frågan (språkförståelse och språkkunskap). Rådet konstaterar att insatserna på språkområdet nu är ”något fragmentariserade” och vill därför satsa mycket mera. Så efterlyser rådet också konkreta handlingsplaner och säger att det är nödvändigt att ministerrådet utvärderar de satsningar som görs. ■

Hela texten kan läsas på Språkrådets webbplats.

En demokratisk språkpolitik för det mångspråkiga Norden

Utgångspunkten för den nordiska språkpolitiken är att Nordens språk är och förblir starka, levande, att de som är samhällsbärande språk förblir samhällsbärande och att det nordiska samarbetet även fortsättningsvis bedrivs på de skandinaviska språken, d.v.s. danska, norska och svenska.

Nordbors språkliga rättigheter

Norden är i dag en mångspråkig region där medborgarna har goda språkkunskaper och där språkpolitiken vilar på en demokratisk tradition. Norden kan därför i en globaliserad värld bli en språkpolitisk förebild för andra regioner. Mångspråkigheten ger förutsättningar för kunskaper, skaparkraft, perspektiv och internationella kontakter i en utsträckning som inte är möjlig i enspråkiga samhällen.

En sådan utveckling kräver en samlad, långsiktig och effektiv språkpolitisk insats.

Nordisk språkpolitik tar sin utgångspunkt i att alla nordbor har rätt

- att tillägna sig ett samhällsbärande språk i tal och skrift, så att de kan delta i samhällslivet
- att tillägna sig förståelse av och kunskaper i ett skandinaviskt språk och förståelse av de övriga skandinaviska språken, så att de kan ta del i den nordiska språkgemenskapen
- att tillägna sig språk med internationell räckvidd, så att de kan delta i utvecklingen av det internationella samfundet

- att bevara och utveckla sitt modersmål och sitt nationella minoritetsspråk.

Målen

En nordisk språkpolitik måste därför sikta mot

- att alla nordbor kan läsa och skriva det eller de språk som fungerar som samhällsbärande i det område där de bor
- att alla nordbor skall kunna kommunicera med varandra i första hand på ett skandinaviskt språk
- att alla nordbor har grundläggande kunskaper om språkliga rättigheter i Norden och om språksituationen i Norden
- att alla nordbor skall ha mycket goda kunskaper i minst ett språk med internationell räckvidd och goda kunskaper i ytterligare ett främmande språk
- att alla nordbor har allmänna kunskaper om vad språket är och hur det fungerar.

Dessa mål förutsätter också att alla nordbor visar tolerans för språklig variation och mångfald, både mellan och inom språken. För att målen skall nås vill kultur- och utbildningsministrarna arbeta med följande fyra frågor: språkförståelse och språkkunskap, parallellspråkighet, mångspråkighet och Norden som språklig föregångsregion.

(Utdrag ur Deklaration om nordisk språkpolitik)

Läsning i PISA

KARIN TAUBE

Det kommer larmrapporter om att svenska tonåringar läser sämre. Men hur kan man mäta skolelevs förmåga att läsa och förstå vad de läser? Läsforskaren Karin Taube berättar här om det internationella PISA-projektet.

För att kunna svara mot behovet av internationella jämförelser av skolelevs kunskaper inom olika områden har OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) utvecklat Programme for International Student Assessment (PISA). PISA syftar till att mäta i vilken utsträckning elever i slutet av grundskolan (15 års ålder) har förvärvat de kunskaper och förmågor som är nödvändiga för fullt deltagande i samhällslivet. Tre ämnen ingår: läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Tanken är att göra mätningar vart tredje år, och hittills har tre mätningar ägt rum: 2000,

2003 och 2006. Resultaten från den sista är inte färdigbearbetade ännu. I PISA 2000 deltog 32 länder, i PISA 2003 deltog 41 länder, däribland samtliga 30 OECD-länder, och i PISA 2006 deltog 57 länder. Sverige har deltagit i alla tre. Fler än en kvarts miljon elever testades 2000 och 2003. Dessa representerar 2003 ungefär 23 miljoner femtonåringar i de 41 ländernas skolor. I Sverige deltog 2003 cirka 4 600 elever från 185 skolor. Hos oss går de flesta 15-åringar i grundskolans skolår nio. Ett fåtal finns i skolår åtta och i gymnasiet. I PISA 2000 var läsförståelse huvudämnet och elevernas förmåga i matematik och naturvetenskap biämnen. Det innebar att många fler uppgifter ägnades åt att mäta elevernas läsförståelse än deras förmåga i matematik och naturvetenskap. I PISA 2003 var matematik huvudämnet och läsförståelse och naturvetenskap biämnen. I PISA 2006 stod naturvetenskapen i centrum. Eftersom alla kunskapsområden undersöks varje gång,

är det möjligt att göra jämförelser över tid på alla tre områdena.

Att mäta läsförståelse

Det som PISA vill fånga upp är förståelse som är mer än avkodning av skrivet material och bokstavlig förståelse. Det begrepp som används i PISA kallar man på engelska *reading literacy*. Det definieras som förmåga att förstå, använda och reflektera över texter för att uppnå sina egna mål, utveckla sina kunskaper och sin potential och för att delta i samhället. Här fokuseras alltså på den kunskap, förståelse och förmåga som krävs för att man ska fungera effektivt i vardagslivet.

Tre dimensioner antas vara inbegripna när en läsare ger respons på en text: läsuppgiften (vad som krävs att läsaren skall göra under läsningen), texttypen och lässituationen.

Läsuppgiften

Inom PISA mäts femtonåringars förmåga att utföra fem olika uppgifter i samband med sin läsning. Syftet är att simulera det slags läsuppgifter som eleven kan möta i det verkliga livet.

1. *Skaffa sig en allmän förståelse*: Uppgiften kräver att läsaren kan tänka på texten som en helhet och kan t.ex. innebära att eleven skall identifiera den viktigaste informationen i den. Den visar om en elev kan skilja mellan huvudpunkter och detaljer eller kan känna igen en sammanfattning av huvuddragen i en mening eller en rubrik.
2. *Söka information*: Uppgiften kräver att läsaren kan skumläsa, söka, hitta och välja ut relevant information. Eleven måste koppla information i

frågan med information i texten och använda detta för att hitta den nya information som efterfrågas.

3. *Göra en tolkning*: Uppgiften kräver att läsaren kan integrera två eller flera informationsbitar från texten och dra slutsatser om relationen mellan olika informationskällor.
4. *Reflektera över en texts innehåll*: Uppgiften kräver att läsaren relaterar information i texten till kunskap från andra källor. Det kan innebära att ge bevis eller argument som inte finns i texten eller att fastställa viss informations relevans.
5. *Reflektera över en texts form*: Uppgiften kräver att läsaren tar ett steg bakåt, ser objektivt på texten och utvärderar dess kvalitet och relevans. Kunskap om textstruktur och genre kan ha stor betydelse i detta slag av uppgifter. Elevens uppgift kan t.ex. vara att bedöma nyttan av en text för ett speciellt syfte.

I utvärderingen av resultaten av PISA-undersökningen sammanfördes uppgifterna nr 1 och 3 till ett moment, kallat *tolkning*, eftersom det i båda fallen handlade om att läsaren bearbetade texten på något sätt. Uppgifterna nr 4 och 5 sammanfördes och kallades *reflektion*, eftersom det i praktiken visade sig svårt att skilja mellan de två.

Inom ramen för PISA definieras

- *informationssökning* som förmågan att lokalisera en eller flera upplysningar i en text
- *tolkning* som förmågan att förstå en text och att dra slutsatser från en eller flera delar av den
- *reflektion* som förmågan att relatera

en text till egna erfarenheter, kunskaper och åsikter.

Uppgifternas svårighetsgrad beror på olika faktorer för uppgiftstyperna. För informationssökning beror uppgiftens svårighetsgrad på

- hur många upplysningar läsaren måste lokalisera i en text
- hur många villkor som måste uppfyllas för att läsaren skall hitta den information som efterfrågas
- om denna information behöver organiseras i någon speciell ordning
- om informationen har en framskjutet plats i texten
- om sammanhanget är välbekant.
- textens komplexitet och styrkan hos eventuell konkurrerande information.

För tolkning beror uppgiftens svårighetsgrad på följande:

- Vilken typ av tolkning som krävs.
 1. Läsaren identifierar huvudtanken i en text.
 2. Läsaren förstår sambanden i en text.
 3. Läsaren förstår språkets betydelse i en kontext.
- Hur tydligt texten uttrycker de begrepp och den information som läsaren behöver för att lösa uppgiften.
- Hur framskjutet plats den efterfrågade informationen har.
- Mängden av konkurrerande information, textens längd och komplexitet samt kännedom om innehållet.

För reflektion beror uppgiftens svårighetsgrad på följande:

- Vilken typ av reflektion som krävs.
 1. Läsaren kan göra enkla sammankopplingar mellan texten och egna erfarenheter.
 2. Läsaren kan utifrån texten formulera en hypotes eller göra en utvärdering.
- Hur väl läsaren känner till de kunskaper som måste hämtas utanför texten.
- Hur tydligt läsaren styrs mot relevanta upplysningar såväl i uppgiften som i texten.

De uppgifter som innebär informationsökning, tolkningar respektive reflektion är indelade i fem nivåer utifrån det slags kunskap och de förmågor som eleverna måste behärska på varje nivå.

Texttypen och lässituationen

Här ger jag bara en kort beskrivning av texttyper och lässituationen. För mer detaljerade uppgifter hänvisas till de rapporter som nämns som referenser.

I PISA finns både löpande texter som beskrivningar, berättelser, redogörelser och instruktioner, och icke-löpande texter som tabeller, figurer, diagram, blanketter, kartor och annonser.

Fyra slag av lässituationer ingår i PISA-mätningen: läsning för personligt bruk, läsning för offentligt bruk, läsning i samband med arbete, läsning för utbildning eller läsa för att lära.

I tillägg till den internationella mätningen av läsförståelse genomfördes inom ramen för PISA 2000 i Sverige en mätning av elevernas ordavkodningsförmåga med hjälp av s.k. ordkedjor, kedjor bestående av flera ord där eleverna snabbt skulle markera gränserna mellan orden. Resultatet av ordkedjetestet förklarade 22

procent av variationen i elevernas resultat i läsning i PISA 2000.

Resultaten

För att mäta elevernas läsförståelse i PISA 2003 och 2006 användes ett urval av uppgifter som använts i PISA 2000. Detta för att försäkra sig om jämförbarhet vid beräkning av trender. De flesta av PISA-uppgifterna är sekretessbelagda, men 45 uppgifter i läsning som användes i PISA 2000 är frisläppta, och de flesta av dessa finns utlagda på Skolverkets hemsida (www.skolverket.se).

Medelvärdet i PISA 2000 var 500 poäng och standardavvikelsen var 100. Ungefär två tredjedelar av eleverna i OECD-länderna har mellan 400 och 600 poäng.

I PISA 2000 presterade Finland (546 poäng), Kanada (534 poäng) och Nya Zeeland (529 poäng) signifikant bättre än Sverige, vars genomsnittliga resultat på PISA-provet var 516 poäng. En grupp om nio länder skilde sig inte signifikant från Sverige. Däribland Australien, Irland, Norge och USA. Slutligen fanns en grupp om 14 länder vars resultat var signifikant sämre än Sveriges. Däribland Island, Frankrike, Danmark och Schweiz.

Svenska elever hade 516 poäng på informationssökning, 522 poäng på tolkning och 510 poäng på reflektion, alltså över OECDs medelvärde på samtliga skalor. Signifikant bättre än vi på informationssökning var: Finland, Australien, Nya Zeeland, Sydkorea och Kanada. Signifikant bättre än vi på tolkning var Fin-

land och Kanada. Signifikant bättre än vi på reflektion var Kanada, Storbritannien, Irland, Finland, Japan, Nya Zeeland, Australien och Sydkorea.

I PISA 2003, där betydligt fler länder deltog, presterade följande länder signifikant bättre än Sverige: Finland (543 poäng), Sydkorea (534 poäng), Kanada (528 poäng) och Australien (525 poäng). Sverige hade 514 poäng. En grupp om fyra OECD-länder, däribland Nya Zeeland och Irland, hade ett resultat som inte skilde sig signifikant från Sveriges resultat, och 20 OECD-länder var signifikant sämre än Sverige, däribland Norge, Island och Danmark.

Tilläggas bör att Sverige, Norge, Danmark och Finland hör till de 16 länder där medelvärdet i PISA 2003 inte skiljer sig signifikant från det i PISA 2000.

Det är alltså viktigt att notera att PISA i motsats till andra aktuella undersökningar inte har visat på någon trend vare sig uppåt eller nedåt för läsförståelse bland svenska elever.

Värdet med Pisa

PISA har väldigt höga kvalitetskrav med många inbyggda kvalitetskontroller. Vidare används det allra senaste på metodsidan vad gäller urval av elever, översättningar till olika språk, analys av resultaten m.m. De data som presenteras är alltså så tillförlitliga som moderna metoder över huvud taget kan medge. Det är positivt. Länder vars elever presterar bra (som Finland) kan tryggt veta sig vara på rätt väg. Tyskland har haft en våldsam mediede-

PISA har inte visat på någon trend för läsförståelse bland svenska elever mellan år 2000 och 2003.

batt om vad som är fel med den tyska skolan när eleverna inte presterar bättre. PISA:s resultat tycks kunna få igång diskussioner (och kanske åtgärder) i de länder som presterar oväntat svagt.

Vad som många upplever som en besvikelse är dock att man inte får så många direkta idéer om hur undervisningen skall ändras för att resultatet ska bli bättre. På grund av PISA:s design (man tar ut skolor och därefter ca 30 femtonåriga elever från hela skolan) finns inga enkäter till lärare. I den utvalda gruppen som representerar en skola kan alltså finnas t.ex. 2 elever från klass 9 a, 10 elever från klass 9 b, 4 elever från klass 9 c o.s.v. Det skulle inte vara meningsfullt att dela ut en enkät till dessa elevers olika lärare och relatera deras svar om hur de bedriver sin undervisning till just de (kanske 3) elever som just den läraren undervisar.

Det är min erfarenhet att även om lärare tycker att det är intressant att höra hur bra svenska elever klarar sig i den internationella konkurrensen, så undrar de över vilka idéer man får för sin undervisning. Eleverna besvarar dock en enkät och i den finns många frågor om undervisningens uppläggning. Så man får veta vad eleverna rapporterar om undervisningen.

Sverige har en lång tradition av att delta i internationella kunskapsmätningar. Vi deltog i den första internationella jämförelsen av läsförmåga som genomfördes redan 1970, och vi har deltagit i de internationella studier av läsförmåga som förekommit alltsedan dess. Just nu finns nationella undersökningar som tillsammans med studien Progress in Reading Literacy

(PIRLS), som undersökte yngre barns läsförståelse, visar på en tendens till en försämrad läsförmåga under de senaste tio åren från början av nittioalet. De två PISA-mätningarna som hittills rapporterats visar dock inte på någon försämring i läsförmågan bland svenska femtonåringar mellan år 2000 och 2003. Det är möjligt att tidsperioden är för kort för att kunna visa en försämring, och jag ser med spänning fram emot resultaten från PISA 2006. Kommer de tendenser till en försämrad läsförmåga bland elever i svenska skolor som visat sig i andra undersökningar att bekräftas? ■

REFERENSER

Measuring Student Knowledge and Skills. The PISA 2000 Assessment of Reading, Mathematical and Scientific Literacy. Paris: OECD Publications 2000.

PISA 2000. Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverket 2001.

PISA 2003 Assessment Framework: Mathematics, Reading, Science and Problem solving Knowledge and skills. Paris: OECD Publications 2003.

PISA 2003. Svenska femtonåringars kunskaper och attityder i ett internationellt perspektiv. Rapport 254. Stockholm: Skolverket 2004.

Sample tasks from the PISA 2000 assessment: Reading, Mathematical and Scientific literacy. Paris: OECD Publications 2002.

Karin Taube är professor vid Mittuniversitetet. Hennes specialområde är elevers läs- och skrivutveckling. Hon var tidigare nationell samordnare i Sverige för IEA:s läsundersökning och har haft samma uppgift inom OECD:s PISA-undersökning.

Europa

Tillsammans med SNS förlag gav Svenska språknämnden 2004 ut den lilla handboken *Språk och skrift i Europa*, en orientering om släktskapsförhållanden, alfabet, geografisk utbredning med mera för 116 europeiska språk.

Boken sålde bra. Därför har den nu kommit i pocket om 270 sidor, faktiskt som nummer 1 i Språkrådets skriftserie. Den kan köpas i bokhandeln eller beställas från Språkrådet för 100 kronor.

Olle Josephson

Texter, texter

V arför läser och skriver vi? Jo för att få frihet, för att tolka omvärlden och för att skapa gemensamt sammanhang med våra medmänniskor.

Det behöver för den skull inte handla om centrallyrik, bildningsromaner eller filosofiska traktater. Det kan lika gärna vara duschlistor, konstruktionsritningar eller fraktsedlar.

Så kan man beskriva de forskningsresultat som redovisas i en alldeles ny bok från Språkrådet, *En arbetsdag i skriftsambället*. Författaren Anna-Malin Karlsson, docent i nordiska språk vid Stockholms universitet, har följt en

byggnadsarbetare, en lastbilschaufför, ett butiksbiträde och några andra högst vanliga yrken under en högst vanlig arbetsdag. Syftet har varit att se hur mycket och på vad sätt man läser och skriver i dessa jobb, som traditionellt inte hållits för skriftspråksburna. Det visar sig att skriften är en oskiljaktig del av arbetsdagen.

Undersökningen är ett pionjärarbete. Den har mycket att lära var och en som vill veta något om modernt arbetsliv och kraven på läs- och skrivförmåga. Den kan köpas i bokhandeln eller beställas från Språkrådet för 160 kronor.

Olle Josephson

Polycentriska språk

I pampiga lokaler hos *Real Academia Española* möttes den 20–21 november representanter för den europeiska samarbetsorganisationen för nationella språkinstitutioner, Efnil, och diskuterade polycentriska språk. Det är alltså språk som har mer än ett centrum. Även om begreppet *polycentriskt språk* inte är alldeles kristallklart, kan vi se på svenskan som ett sådant språk. Förutom att vara huvudspråk i Sverige är det även ett av Finlands nationalspråk. Typiskt för *polycentriska språk* är att det

NOTERAT

räder ett osymmetriskt förhållande mellan länderna där språket talas – ett land uppfattas som det egentliga centret. Men för nederländskan eftersträvar man nu ett mer symmetriskt förhållande mellan Nederländerna, Belgien, där språket ofta kallas *vlaamse* (sv. *flamländska*) och Surinam. Det blir spännande att se hur det går, och om t.ex. svenskan i Sverige och Finland följer efter med en liknande modell.

Birgitta Lindgren

Aalto vackrast

Nu har finskans vackraste ord utsetts. Det blev *aalto* ('bölja, väg'). Tidskriften *Suomen Kuvalehti* anordnade en tävling för sina läsare, som sände in 518 förslag. En jury bestående av tidskriftens ordinarie litteraturkritiker avgjorde sedan saken. De enades om att ordet måste vara vackert både till det yttre och inre. Ordet *aalto* har poetiska associationer, men också modernare tekniska associationer till kommunikation. Och det skadar inte om man associerar till Alvar Aalto, en

av Finlands största arkitekter. Enligt en jurymedlem ger ordet *aalto* ortografiskt ett intryck av en långsam och rytmisk rörelse: ordet börjar med en ren, lång vokal *aa-*, samma linje fortsätts med slut-*o:et* och de binds ihop med två vertikala master. Skriftbilden i ordet *aalto* kan sägas motsvara betydelseinnehållet: *-lt-* är själva vågtoppen. Det fanns flera poetiska ord med i topplistan, men även lite mer vardagliga som *nuttu* ('kofta').

Margaretha Terner

Hotad engelska?

Enspråkiga engelsktalande har anledning att oro sig över sitt språk och den globala samhällsutvecklingen. Indiska och asiatiska varianter av engelska vinner alltmer mark på den traditionella engelskans bekostnad. Engelskan är hotad, i alla fall i sin mer ursprungliga variant.

Efterfrågan på brittiska och amerikanska engelsklärare utomlands sjunker i takt med att de inhemska språkkunskaperna ökar och de nya varianterna vinner i status. De som behärskar de nya varianterna är dessutom flerspråkiga, en avgörande konkurrensfördel mot enspråkiga briter som får svårt att stå sig i kampen om jobben på en global mark-

nad. Om inget görs riskerar den brittiska engelskan att degraderas till lågstatusvariant, samtidigt som arbetslösheten stiger.

Den framtidsvisionen

Indiska och asiatiska varianter av engelska vinner alltmer mark.

målar den brittiske språkforskaren David Graddol upp i sin omfattande rapport *English next* från British Council. Hela rapporten finns att ladda ner på webben: <www.britishcouncil.org/files/documents/learning-research-english-next.pdf>.

Rickard Domeij

Tvärtom

I en dagstidning läser vi "att män i regel gör snabbare karriärer och siktar högt direkt är ju vederlagt". Ett förvirrande påstående; *vederlägga* betyder enligt ordboken 'bevisa den fullständiga felaktigheten i ett påstående'. Skribenten måste ha trott att det betydde motsatsen, 'bevisa'.

Vederlägga tillhör alltså de förrådiska tvärtom-orden.

Andra ofta citerade exempel är *björntjänst* och *reaktionär*. Många gånger används *björntjänst* i betydelsen 'riktigt stor tjänst', inte i ordboks betydelsen 'tjänst som blir till skada för mottagaren'. Och man kan tro att det är *reaktionärt* att reagera kraftfullt på missförhållanden och vilja ha grundläggande förändringar till stånd. Men betydelsen 'bakåtsträvande' etablerades redan under franska revolutionen för att beteckna de politiska grupperingar som reagerade mot omvälvningarna.

Användare av tvärtom-ord anbefalles försiktighet. Vi misstänker att rätt många sådana ord cirkulerar och ser gärna att läsekretsen rapporterar dem.

Olle Josephson

Minoritetsspråk

Den 27 september lämnade Europarådet en rapport om hur Sverige stöder sina fem nationella minoritetsspråk. Rapporten är kritisk. Kraftfullare insatser behövs på flera områden.

Inte bara längst i norr bär finska och samiska ges officiell ställning som minoritetsspråk i särskilda förvaltningsområden i Sverige. En handlingsplan ska upprättas för att det ska bli lättare att använda

samiska, finska och meänkieli i kontakten med myndigheter inom förvaltningsområdena. En särskild myndighet ska övervaka genomförandet.

Vidare måste utbildningen på minoritetsspråk förbättras. Särskilt behöver mer satsas på gymnasier och lärarutbildning. Särskilda satsningar måste också göras för att bevara den starkt hotade sydsamiskan. Man måste verka för åtminstone en tidning på samiska och en på meänkieli. Och medvetenheten om och förståelsen av minoritetsspråk bör öka i hela det svenska samhället.

Ola Karlsson

Jubileum

För 30 år sedan inrättades en samarbetsgrupp mellan de organisationer som arbetar med svensk språkvård, Språkvårdsgruppen. Det firades med en konferens i Rosenbad den 17 november på temat "Vad gör vi för svenskan?" Och vi, det kunde tolkas både som Språkvårdsgruppen och som vi alla som talar svenska. Att det hänt mycket de gångna åren framgick både av initiativtagaren Sture Alléns historik och de andra föredragen. Bland annat har det varit en fantastisk framväxt av konsulter som arbetar med språkvård ute på olika myndigheter och

organisationer. Olle Josephson tog också upp den förändrade språkliga situationen och förklarade varför vi behöver fastslå en språkpolitik för Sverige.

Birgitta Lindgren

Storleken inte allt

ett språks storlek är inte avgörande för hur inflytelserikt det är.

Politisk, ekonomisk och kulturell betydelse spelar in. Kinesiskan räknas som världens största språk men ligger bara på sjätte plats på listan över de mest inflytelserika språken. Engelskan ligger inte oväntat i topp, följd av tyskan och franskan. De senare återfinns på en blygsam tionde respektive elfte plats på listan över de största språken.

Svenskan är förstas varken tillräckligt stor eller inflytelserik för att finnas med på någon av dessa topplistor. Men på listan över de mest publicerade språken har svenskan förbluffande nog lyckats slå sig in på en delad elfteplats. Svenskan och nederländskan står båda för 2 % var av den årliga bokutgivningen i världen. Inte illa med tanke på att de språk som ligger efter sammantaget bara står för 6

%. Däribland finns tre av världens tio största språk: hinduiska/urdu, arabiska och bengaliska.

Var 50:e publicerad bok i världen skulle alltså vara på svenska. Kan det verkligen stämma? Uppgifterna hittades i en årsfärsk EU-publikation med titeln *Human language technologies for Europe*. De är hämtade från en sex år gammal rapport från British Council, *The future of English?* Statistiken är baserad på uppgifter från Unescos statistiska årsbok från 1995.

På listan över de mest publicerade språken har svenskan lyckats slå sig in på en delad elfteplats.

Båda rapporterna finns att ladda ner på nätet: Human language technologies for Europe: <www.tc-star.org/publicazioni/D17_HLT_ENG.pdf>. The future of English: www.britishcouncil.org/learning-elt-future.pdf.

Rickard Domeij

DEBATT

Grundlöst om språkdöd

ÖSTEN DAHL OCH SALLY BOYD

Diskussionen om den framtida svenska språksituationen och engelskans roll är viktig. Men vi är inte betjänta av skräckscenarier utan empirisk eller vetenskaplig förankring. Björn Melander och Mats Thelander lanserade en dominoteori om språkdöd i Språkvård 2006/2. Vad har de för grund för det?

Språkvård 2006/1 föreslog Kerstin Norén en arbetsfördelning mellan svenskan och engelskan i högskolan. I följande nummer av Språkvård bemöttes hon i två artiklar, som hon i sin tur svarade på i Språkvård 2006/3. I detta inlägg vill vi diskutera något som hon egentligen inte berör i sitt svar, nämligen de påståenden om hur språkdöd går till som Björn Melander och Mats Thelander lägger

fram i sitt bidrag till diskussionen, ”Så tar man livet av ett språk” (Språkvård 2006/2):

”...antalet språk i världen sjunker snabbt. Språk dör inte över en natt utan genom en långsam process där man övergår till att använda andra språk i domän efter domän. Vi som känner Kerstin Norén vet att hon i grunden vill svenskan väl. Icke desto mindre är den modell för språkanvändning inom högskolan som hon förespråkar rena kokboksreceptet för hur man sätter igång en process som försvagar och i slutänden tar livet av svenskan.”

Den bild av hur språkdöd går till som Melander och Thelander formulerar här

är en typisk dominoteori, d.v.s. en teori om en dominoeffekt – om en bricka faller drar den successivt med sig alla andra brickor i fallet. (Det mest kända exemplet på en dominoteori är den som fick motivera USA:s krig i Sydostasien under 60-talet – om ett land blev kommunistiskt skulle alla andra följa efter, i tur och ordning.)

Utan att hänvisa till några källor framställer Melander och Thelanders dominoteorin som en självklar sanning, vilket ger intryck av att den är väl grundad i internationell forskning, förmodligen belagd i en rad avhandlingar och artiklar. Så är nu inte fallet. Teorin saknar enligt vår uppfattning empirisk grund och kan minst av allt användas för att göra prognoser om svenskans framtida utveckling.

Begreppet domänförlust

I Melander och Thelanders resonemang är domänförlustbegreppet centralt, liksom i mycket av debatten om svenskans ställning. I den internationella forskningen om språkbyte och språkbevarande har det däremot en perifer roll. Om man söker på ”domänförlust” och dess översättningar till andra språk, får man fler träffar på nordiska språk än på engelska, och användningarna visar sig nästan uteslutande handla om de domänförluster som just de förra språken tänks hotas av. Domänbegreppet är i sig rätt oklart; det finns inte någon vedertagen lista på vilka domäner ett språk kan ha (och i Melander och Thelanders artikel förekommer ömsevis ”den akademiska domänen”, ”den vetenskapliga domänen”, ”alla högskoleanknutna domäner”), men

för att förenkla diskussionen kommer vi ändå att använda det här.

Melander och Thelanders dominoteori omfattar noga räknat tre teser. Den första är att språkdöd äger rum domänvis, d.v.s. genom att ett språk successivt förlorar sina domäner. Den andra är att förlusten av en domän triggar förlusten av nästa, d.v.s. att det inte bara finns ett temporalt utan också ett kausalt samband mellan domänförlusterna. Den tredje är att detta kausala samband handlar om en gradvis utarmning av språket som efter hand leder till att språket blir dysfunktionellt och därför inte kan/kommer att fortleva.

Den omfattande forskning som finns om språkbevarande, språkbyte och språkdöd ger vid handen att processen inte går till på samma sätt överallt, utan är beroende av den specifika sociala och historiska kontext där språkkontakten äger rum. Även om antalet språk bevisligen minskar runt om i

världen har det visat sig mycket svårt att ange vilka faktorer som i allmänhet leder till språkbyte eller språkdöd. Enligt Joshua Fishman, upphovsmannen till domänbegreppet och en av de mest respekterade forskarna inom området är familjedomänen den mest avgörande för ett språks framtid: när vårdnadshavare i stor skala börjar uppfostra sina barn (bara) på ett annat språk än det eller de språk de själva uppfostrades på, kan man förvänta sig ett språkbyte. Om det nya språkanvändningsmönstret sprider sig till många andra i samhället, blir slutresultatet språkdöd. Att den vetenskapliga domänen

I internationell forskning har domänbegreppet en perifer roll.

skulle ha den här avgörande rollen i Sverige verkar långsökt.

De flesta språk som försvinner har få talare och saknar skriftspråk och följaktligen också alla de domäner som förutsätter skrift, inklusive naturligtvis "den vetenskapliga domänen". Att kommunikation inom de här domänerna måste ske på ett annat språk är otvivelaktigt en faktor som motverkar språkets överlevnad i ett modernt samhälle – men det är enligt vår mening inte den avgörande. Inte heller är det fråga om en domänförlust, snarare om att en möjlig domänvinst uteblir, när man inte lyckas utveckla de nya domänerna på det egna språket.

Diglossi

I en sådan situation uppstår vad som brukar kallas diglossi – en två- eller flerspråkig situation med en funktionsfördelning mellan språken. Diglossi framställs av Melander och Thelander liksom ofta i diskussionen om svenskans ställning som något självklart negativt. (När det gäller invandrarpråk och små inhemska språk i Sverige brukar det däremot förutsättas att flerspråkighet i form av diglossi är det enda möjliga och önskvärda alternativet.) Men diglossi behöver inte leda till språkdöd – det finns flera exempel på stabila diglossisituationer, även i samhällen som liknar det svenska, t.ex. Luxemburg och det "tysktalande" Schweiz, det senare ett av fyra exempel i Charles Fergusons ursprungliga formulering av begreppet diglossi. För att ett språk ska försvinna behövs det enligt de flesta forskares mening konkreta hot också mot tal-språket. Det är också många forskares mening att diglossi snarare än att vara ett

hot kan främja stabiliteten i den två- eller flerspråkiga situationen, och att den verkliga faran för ett språks existens uppstår om det inte längre har en egen nisch – det vill säga i en språkgemenskap där alla är tvåspråkiga men ingen domän är reserverad för det lokala språket (den perfekta parallellspråkigheten, med andra ord). Stabilitet var för övrigt ett kännetecken på diglossi i Fergusons ursprungliga formulering av begreppet. Dock finns det också exempel på stabila tvåspråkighetssituationer utan diglossi. Den bästa generaliseringen är kanske att ett språk försvinner till

förmån för ett annat om föräldrar inte längre ser att deras barn har någon fördel av att i första hand behärska det språk de själva uppfostrades på och därför inte längre själva använder det med dem.

Eftersom de flesta språkbyten drabbar skriftlösa språk, måste dominoteorin i dessa

fall innebära att det är talspråket som försvinner domänvis. Men det förutsätter det orealistiska antagandet att tvåspråkiga talare konsekvent väljer språk efter domän. I själva verket tenderar språkval att bestämmas av *vem* man talar med, inte av vilken domän det handlar om. Dessutom är kodväxling (som kan ses som en form av extrem parallellspråkighet) regel snarare än undantag i tvåspråkiga samhällen – något som skulle vara omöjligt om det fanns strikta regler för språkval inom en viss domän. Lite tillspetsat kan man säga att språk dör genom att förlora talare och samtalspartner, inte genom att förlora domäner.

Faran för ett språks existens uppstår om det inte längre har en egen nisch.

De flesta språkbyttessituationer som beskrivs i litteraturen skiljer sig från den språksituation vi har i Sverige i dag på många sätt. I själva verket är det rätt svårt att hitta exempel på att språk har försvunnit som är jämförbara med svenskan – alltså "kompleta" och "samhällsbärande" språk i ett samhälle med allmän läs- och skrivkunnighet, en lång kulturtradition och väl utvecklade massmedier. Ett skäl till att det är så är förstås att det inte har funnits sådana språk särskilt länge. Om man går tillbaka till tidigare epoker, kan man i Europa finna ett antal fall där språk mer eller mindre förlorade sina skriftspråksfunktioner och inte längre användes i officiella sammanhang, till exempel när norska och lågtyska under slutet av medeltiden ersattes med danska resp. högtyska i dessa domäner. Inget av dem försvann emellertid som talat språk. Lågtyska är numera utrotningshotat, liksom de flesta icke-officiella språk i Europa, men eftersom det har gått 500 år sedan den stora domänförlusten ägde rum kan man knappast se något direkt orsakssamband här. Och norska återuppstod som bekant som skriftspråk efter ett antal århundraden, om än i annan form. På något längre håll har norska en parallell i tjeckiska och lågtyska i provensalska. De här utvecklingarna ger knappast något stöd åt dominoteorin, och de historiska kontexterna är så pass olika att det är mycket osäkert om man kan använda dem – eller andra kända

När vårdnadshavare börjar uppfostra barn på ett annat språk, kan man vänta sig språkbyte.

språkbyttessituationer – som bas för prognoser om svenskans framtid.

Språkutarmning och språkdöd

Om vi avstår från att använda svenska för att publicera forskningsresultat, kommer vi enligt Melander och Thelander att hamna "i ett diglossiförhållande, där svenskan först bara lämpar sig och snart bara duger för informellt småprat". Bakom denna formulering ligger föreställningen om att språkdöd orsakas av gradvis utarmning av ett språk som slutligen leder till total dysfunktionalitet. Är det då så att de 99 procent av världens språk som inte används för avhandlingar i fysik, nationalekonomi och lingvistik bara duger för informellt småprat? Vi har frågat schweizertysktalande lingvister vilket språk de använder när de diskuterar sin forskning med varandra. Svaret är: var och en talar självklart sin variant av schweizertyska – men man skriver och publicerar på engelska eller (standardhög)tyska. Det är möjligen lättare att överföra nya termer mellan "Schriftdeutsch" och Züritüütsch (som dock inte är inbördes begripliga) än mellan engelska och svenska, men vi skulle gärna se konkreta exempel

på språk som bara duger till informellt småprat, liksom evidens för att alla de forskare som inte har engelska som modersmål (och ofta behärskar engelska sämre än många svenska forskare) publicerar sig eller ens diskuterar sin forskning i internationella sammanhang på "babyengelska".

Eftersom den situation som vi i dag befinner oss i på många sätt är unik, är det

egentligen omöjligt att göra välgrundade prognoser om svenskans utveckling, och det går inte att utesluta att svenskan om ett antal generationer kommer att försvinna som levande språk. Det är viktigt att diskutera hur och om vi kan påverka den framtida språksituationen i Sverige. Vi är liksom övriga deltagare i den här debatten angelägna om att svenskan ska fortsätta att ha en viktig roll inom svensk utbildning och forskning. Men vi är inte betjänta av att man målar upp skräckscenarier utan empirisk eller vetenskaplig förankring. Om inte annat minskar det trovärdigheten hos forskningen om språkbyte och hos politiska aktiviteter till stöd både för svenska och för allvarligt hotade språk i världen. ■

Vi tackar Mikael Parkvall för synpunkter på en tidigare version av den här artikeln.

Östen Dahl är professor i allmän språkvetenskap vid Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet. Han recenserade Svenska Akademiens grammatik i Språkvård 2000/2, "Ett av världens bäst beskrivna språk" (2000/2). Sally Boyd är professor i allmän språkvetenskap vid Göteborgs universitet. Hon medverkade senast i Språkvård 2003/1 med artikeln "Mål i mun och språklig mångfald" som hon skrev tillsammans med Leena Huss.

Försiktighet ändå bäst

BJÖRN MELANDER OCH MATS THELANDER

Språkdödsprocessen är visserligen ofullständigt utforskad, men det vi vet uppmanar till försiktighet i valet av språkstrategi för de svenska universiteten, replikerar Björn Melander och Mats Thelander. Därmed avslutas för denna gång debatten om universitetens språkval.

Det är inte svårt att i många stycken ge Östen Dahl och Sally Boyd rätt i deras kritik av vårt inlägg i Språkvård 2006/2. Och i vilket fall som helst är det utmärkt att frågan om svenskans framtid diskuteras från mer principiella utgångspunkter och med grund i tillgängliga fakta om hur språk kan försvagas och till sist gå förlorade.

Det är möjligt att det stämmer att problemet med domänförluster har rönt mer uppmärksamhet i de nordiska länderna än på andra håll, men därav följer förstås inte att oron måste vara obefogad. Att vara tidigt ute i den vetenskapliga debatten brukar ju normalt inte läggas forskare till last. Och att just detta problem av naturliga skäl framstår som mindre centralt i engelsktalande länder gör det ofrånkomligt med snedträffar när man utför sökningar på nätet.

Dahl och Boyd hävdar att den ”dominoteori” för språkdöd som de menar att vi lanserar, saknar stöd i empirisk forskning. Det ligger en hel del i denna invändning. Å andra sidan är det ju inte så konstigt, för som de själva framhåller är frågan oerhört komplex och varje språkligt nära-

döden-scenario mer eller mindre unikt. Svårigheten att generalisera drabbar för övrigt också en del av de argument som Dahl och Boyd själva anför. Med vilken relevans kan man åberopa de språkdödsprocesser som små minoritetsspråk har genomgått i historien då man diskuterar framtiden för ett nationalspråk som svenskan? Som så ofta blir väl slutsatsen att det behövs mer forskning om vi ska kunna uttala oss – positivt eller negativt – med anspråk på att stå på fast vetenskaplig grund.

Dahl och Boyd menar att vårt resonemang förutsätter att det råder ett kausalt samband mellan olika domänförluster. Det stämmer att vi tänker oss att förhållandena i en domän kan påverka vad som sker inom en annan. Att så kan vara fallet är svårt att förneka; språkanvändningssituationer hänger ju samman. Exempelvis torde attraktiviteten hos sprintundervisning och IB-klasser på våra gymnasieskolor ha samband med vad som händer på universitet och högskolor. Men Dahl och Boyds dominometaför känns ändå som väl drastisk – i normalfallet förhåller det sig naturligtvis på det viset att om flera domäner påverkas (samtidigt eller efter varandra) så beror det inte på ett inre orsakssamband utan på att de står under inflytande av samma yttre samhällskrafter.

Det är riktigt att begreppet domän är ganska luddigt i kanterna och av oss liksom av Dahl och Boyd främst används ”för att förenkla diskussionen”. Det återstår å andra sidan att bevisa att en språkdödsprocess inte inbegriper någon form

av domänaspekter eftersom det skulle betyda att språkförsvagningen i stället skedde likformigt över hela fältet. Joshua Fishman, som Dahl och Boyd själva hänvisar till, utnyttjar t.ex. ett språks användning i skilda sammanhang (hemmet, skolan, arbetslivet etc.) som en prövosten för att gradera hur hotade olika språk är. Till fördelarna med abstraktionen domän hör att begreppet hjälpligt fångar upp faktorer som *vem* man talar till och *vad* man talar om.

Dahl och Boyd ifrågasätter att icke engelskspråkiga forskare använder ”babyengelska”. Att svenska forskare skulle tala och skriva ”baby-språk” på engelska hade vi hämtat från Kerstin Noréns ursprungliga artikel. Men oavsett vad vi kallar det så finns det åtskilliga vittnesbörd om att man kan känna sig handikappad av att använda ett annat språk än sitt

modersmål. Det torde vara en mycket utbredd erfarenhet att man på ett språk som man inte behärskar fullt ut tappar precision och nyanser, för att inte tala om hur det går med sådant som stilistisk spänst, humor och ironi.

Det kan också vara svårt att uttrycka sig på *modersmålet*, nämligen om man har fått sin vetenskapliga skolning på ett annat språk. Att detta inte bara är ett hjärnspöke hos alarmistiska språkvårdare får ett historiskt exempel visa. I början av 1700-talet föreslogs att professorer i Uppsala inte skulle föreläsa uteslutande på latin utan också någon gång på svenska. Mot detta protesterade dock professorerna med hänvisning till att det var för svårt att uttrycka sig på svenska: ”Ty vad var och

Ska svenskan vara ett fullfjädrat kulturspråk är universitetens språkval viktigt.

en ting heter på Latin är bekant, men huru det översättes på Svenska behövs det eftertanka till” (Erik Benzelius d.y. i en artikel av Hans Helander i boken *Humanister forskar* från 2006).

Försiktig hållning

Vi menar att det trots allt är rimligast att inta en försiktighetshållning då man bedömer ett förslag till språkstrategi, och det var ju det som var vårt ärende i kommentaren till Kerstin Noréns artikel – inte att lansera en generell teori om hur språkdöd går till. Skulle en språkförsvagningsprocess sättas igång är den med all sannolikhet svår att vända. Och det handlar här om att ha ett långsiktigt perspektiv; det är inte svenskans överlevnad inom den närmaste framtiden (d.v.s. inom någon generation eller så) som står på spel, utan frågan är vad som kan tänkas bli effekten betydligt längre fram. Även om det inte verkar särskilt originellt är det frestande att dra en parallell till dagens debatt om miljöförstöring och klimatförändring. I många fall kan en negativ konsekvens både ligga långt fram i tiden och vara svår att förutsäga med absolut säkerhet, men det hindrar inte att man gör klokt i att handla redan nu om man längre fram riskerar att vara för sent ute.

En annan fråga är till sist vilken ambitionsnivå man vill ha beträffande svenskans framtid. Dahl och Boyd tar upp

språkdödsprocesser för små, inte sällan skriftlösa minoritetsspråk. I det perspektivet ter sig förstås en inskränkning av svenskans bruk i forskningssammanhang som något av ett lyxproblem. Men om vi lägger ribban högre och strävar efter att svenskan ska fortfortfara att vara ett fullfjädrat kulturspråk – och varför skulle vi nöja oss med mindre? – då är det inte helt oviktigt vilken språklig policy våra universitet väljer att gå fram med i dag. Detsamma gäller en eventuell framtida diglossi-situation. Det är möjligt att ett diglossiförhållande inte skulle leda till att svenskans försvinner, utan snarare till att den får en permanent roll som lägspråk. Men är det så vi vill ha det? ■

Björn Melander och Mats Thelander är båda professorer i svenska vid Uppsala universitet och ledamöter i Svenska språknämnden; Mats Thelander är ordförande. Björn Melander var huvudsekreterare för den parlamentariska utredningen "Mål i mun" (SOU 2002:27). Mats Thelander deltog i utredningen som sakkunnig.

Tidigare inlägg i Språkvård: Kerstin Norén "Universiteten väljer språk" (2006/1), Karin Carlsson och Sven Halldin "Naturvetarsvenskan förtvinar" (2006/2), Björn Melander och Mats Thelander "Så tar man livet av ett språk" (2006/2), Kerstin Norén "Engelska är bättre ibland" (2006/3).

NYUTKOMMET

hänga på Svenska Akademiens ordlistas nyordning att placera *w* på egen alfabetisk plats.

Birgitta Lindgren

Ordböcker i nya upplagor

Ar 2006 har varit givande för den som gillar svenska ordböcker. Tidigare i år utkom den 13 upplagan av Svenska Akademiens ordlista (se recension av Birgitta Hene i Språkvård 2006/3), och så har Natur och Kultur och Bonniers kommit ut med ny upplaga av sina svenska ordböcker. Som sig bör är båda utökade.

Mest utökad är *Natur och Kulturs Stora svenska ordbok* (2 uppl., 2006). I Språkvård 2001/1 recenserades den första upplagan av Ulrika Kvist Darnell, och hon berömde de enkla och begripliga förklaringarna och den pedagogiska framställningen. Den nya upplagan skiljer sig inte på dessa punkter. Dessutom har redaktörerna Christian Mattsson och Birgitta Hene lagt till etymologiska uppgifter till drygt 1 200 ord. Men de illustrerande bilderna är borta.

Bland nytillkomna ord i *Bonniers Svenska ordbok* (9 uppl., 2006) märks till exempel *makeover* och *metrosexuell*. Men även mindre iögonenfallande uttryck som *i närtid* har uppfångats av de uppmärksamma redaktörerna Peter A. Sjögren och Irène Györki. Dessutom har prefix och suffix som *ex-* och *-logi* införts som uppslagsord. Även den här ordboken förtjänar omdömet lättbegriplig. Bonniers ordbok har i motsats till *Natur och Kulturs ordbok* motstått frestelsen att omedelbart

Knittlar och poetry slam

Hör du till dem som saknat ett omfattande och heltäckande verk om svensk verskonst? Då har du troligen redan köpt *Svensk metrik* av Eva Lilja, utgiven av Svenska Akademien på Norstedts akademiska förlag (2006). I annat fall bör du göra det nu.

Boken har alla möjligheter att bli ett standardverk för lång tid framöver. Om den inte redan är det. Teorin finns där, likaså historien och versläran. Allt välskrivet, välgrundat och belyst ur olika perspektiv, inte minst från gestaltpsykologiskt håll. Verket sträcker sig från medeltidens fyrslagsräckor, över renässansens metriska poesi, till den moderna fria versen. Men den innehåller också mycket annat: politiska tal, annonser, rapp och poetry slam.

Inte visste jag att rapparnas favoritversmått är knitteln med rötter i medeltiden, ett exempel på fyrslagsräcka. Troligen visste inte heller Kjell-Olof Feldt vad han gjorde när han under en riksdagsdebatt för några år sedan klottrade ner den knittel som en reporter lyckades föreviga

Rapparnas
favoritversmått
är knitteln med
rötter i
medeltiden.

med sitt teleobjektiv och tillkännage för det svenska folket:

Löntagarfonder / är ett jävla skit
men nu har vi baxat dom / ända hit

Rickard Domeij

Radiohistoria

Den är 672 sidor tjock och handlar bara om radioprogram som man inte kan höra längre. Det är alltså en riktigt gedigen avhandling som den danske språk- och medieprofessorn Ib Poulsen efter många års arbete blivit färdig med. *Radiomontagen och dens rødder* (Forlaget Samfundslitteratur, Roskilde 2006) heter den och torde vara en nödvändig tegelsten för de som bygger sina forskarambitioner på just radions historia, innehåll och former.

Radions hade före och under andra världskriget en folklig ställning och auktoritet som tv bara delvis lyckats ersätta i vår tid. Poulsen skildring av den danska dokumentärradions utveckling – de genrer som ligger mellan den fiktiva radioteatern och journalistikens dagsaktualiteter – är så pass detaljrik och så analytiskt välgenomförd att det på något vis kompenserar det uteblivna lyssnandet. Man kan höra hur det lät.

Danmarks Radio är sedan gammalt en föregångare och ständig prisvinnare just när det gäller dokumentärer – hörbilder, features, reportagespel och textmontage – och de ämnen och infallsvinklar som utnyttjades är mångfaldiga. Märkbart är också att en fem, sex enskilda producenter ledde utvecklingen och hade att balansera

sin kreativitet med lyssnarnas världsbilder och myndigheternas krav, inte minst under ockupationen.

Sedan tv tagit över den stora publiken är dokumentärer i radio en tämligen sällsynt företeelse. Framför allt finns inte längre ekonomiska resurser för att lägga ned t.ex. en månads intensivt arbete för att åstadkomma en timmes radioprogram för en försumbar publik. Genren omhuldas säkerligen, men räcker inte som levebröd.

Ib Poulsens genomgång är därför en kulturhistorisk bedrift, nödvändig för att vi skall förstå 1900-talets etermedieutveckling. (I Sverige är Karin Nordbergs *Folkhemmets röst* från 1998 en läsvärd motsvarighet.)

Håkan Hanson

K-märkta ord

Tv:s K-spanare Staffan Bengtsson och Göran Willis har spanat in ord som de tycker borde k-märkas och gett ut en bok om dem. *Från kalasbyxor till fluortant* (Semic, 2006) heter den. Det är ord som är "bärare av tidsandan under folkhemsperioden" enligt författarna. Undertiteln anger inriktningen "en kul samling tidstypiska glosor och deras historia". Det är mestadels en ren nostalgitripp för fyrtiotalistgenerationen med ord som bl.a. *allaktivist*, *raggåråk*, *rökruta*, *slit-och-släng*. Just de är nog utrotningshotade. Andra ord, som *amatör*, *charter*, *fika*, *krocket*, *robot*, är så livskraftiga att man undrar om de behöver k-märkning. Fast det är ändå skojigt att läsa om dem. Men fel finns. *Fluortanten* uppträdde nog så obligatoriskt redan på 50-talet i Stockholm. Det

mönster som förknippas med Brigitte Bardot, *bardotrutigt*, var ett smårutigt mönster i pastellfärg och inte *pepitamönster*, som är detsamma som hundtandsmönster. Riktigt tokigt är det ibland med skrönor som att *kalasbyxor* uppstått som en felläsning av engelska *pantyhose* och att *kul* skulle komma av förkortningen av *kulört* (med en fortsatt krystad förklaring som jag besparar våra läsare). Sådant drar ned tilltron till övriga förklaringar. Synd.

Birgitta Lindgren

Språket.se

I tio år har Lars-Gunnar Andersson och Anna-Lena Ringarp svarat på språkfrågor i radioprogrammet *Språket*. Nu har de samlat 400 frågor och svar i en bok med samma namn (Norstedts Akademiska förlag, 2006).

Frågorna spänner över ett brett register. Språkriktighet: *jämfört med* är bra som jämförelseuttryck när *än* inte fungerar, men när båda går bra bör man föredra *än*. Dialekter: *råka* i betydelsen 'hitta vägen' används i stora delar av Sydsvrige. Slang: *balubas* kan betyda kronor, småglin, högstadielever, stridisar och en hel del annat. Och det handlar också om uttal, nya ord, grammatik och åtskilligt annat.

Man hör inte bara professor Anderssons röst mellan raderna utan därtill det språktintresserade svenska folkets, eftersom frågorna klokt nog är relativt utför-

ligt återgivna. Ändå tar sällan fråga och svar mer än högst en sida anspråk. Beundransvärt mycket lärdom, lätt förpackad, kläms in på detta utrymme. Kvalitet och läsbarhet har ingått i lycklig förening.

Olle Josephson

Skolgrammatik och lärstilar

Traditionellt har grammatikens plats i skolans svenskundervisning varit både självklar och central. Så är det inte längre. Det är visserligen inte lika illa som under den senare hälften av nittonhundratalet då grammatiken periodvis utsattes för häftiga angrepp. Men den har ändå haft svårt att återerövra förlorad mark.

Det vill Lena Boström och Gunlög Josefson ändra på med sin bok *Vägar till grammatik* (Studentlitteratur, 2006). De pekar på det orimliga i att en så central mänsklig företeelse som språkförmågan – vår inre grammatik – inte har en självklar plats i undervisningen. Dessutom är grammatikkunskaperna till nytta när vi lär oss att skriva och läsa, för att inte tala om när vi lär oss främmande språk. Grammatik kan

göras både spännande och intressant, om den sätts in i ett större sammanhang och lärs ut med hänsyn till elevernas olika lärstilar, menar de. Men då handlar det inte enbart om att ta ut satsdelar och räkna upp ordklasser. Det finns många andra sätt att närma sig grammatiken, vilket

Balubas kan betyda kronor, småglin och stridisar.

författarna ger exempel på, såväl i boken som på webben.

Boken diskuterar utifrån aktuell forskning och olika pedagogiska angreppssätt vad grammatik är, varför den behövs och hur den bör läras ut. Den innehåller även en kortfattad svensk språklära för grundskola och gymnasium.

Rickard Domeij

Nattpäron

Nattpäron av Johan Althoff, presenterar sig som *En bok om att hitta på, tänka och berätta*. (Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren i samarbete med Riksställningar, 2006). Den är härligt illustrerad av Sarah Sheppard och Robert Nyberg. Vad nattpäron är? Läs boken eller fantisera fritt!

Birgitta Lindgren

I språkteoridjungeln

Språket är inte ett objekt, utan en mänsklig verksamhet." En tanke värd att påminna sig om, särskilt när man fördjupar sig i grunderna i teoretisk lingvistik. Det är annars lätt att gå vilse i språkteoridjungeln mer abstrakta delar, och glömma bort vad språket faktiskt är till för.

Den som påminner oss om detta är Sören Sjöström i boken *Språkets struktur, betydelse och användning* (Norstedts akademiska förlag, 2006). Boken beskriver språkssystemets alla nivåer – fonologi, morfologi, semantik, syntax och pragmatik – och visar hur allt samverkar till att

skapa betydelse i kommunikativa sammanhang. Särskilt mycket utrymme får beskrivningen av språkets betydelsedimension – semantiken. Visst är det teoretiskt så det förslår, med slagsida åt det språkfilosofiska hållet, men aldrig ointressant.

Boken lämpar sig t.ex. som översikt på tvärvetenskapliga universitetskurser med språkvetenskaplig relevans, t.ex. kognitionsvetenskap. Synd bara att förlaget inte gjort ett helt lyckat jobb med den grafiska utformningen.

Rickard Domeij

Språkvårdsresultater

En ofta antologiserad dikt av Anna-Maria Lenngren heter *Porträtterna*, inte *Porträtten*. I 1700- och 1800-talssvenskan hade man nämligen *-er* som plural på neutrala substantiv som var lånord och hade betoningen på sista stavelsen: *kalaser, protokoller, instrumenter, palatser, fodraler, resultater, paketer*. Det kunde någon gång smitta av sig på andra ord; än i dag har vi variantpluraler för *prov(er)* och *pris(er)*.

Under 1800-talets andra hälft bestämde sig nationalromantiska språkvetare, med Johan Erik Rydqvist i spetsen, att rensa ut vad man uppfattade som en främmande tysk-dansk ändelse. Det lyckades, märkligt nog.

I sin stringenta och välmatade avhandling *En ändelses uppgång och fall* (Skrifter utgivna institutionen för nordiska språk i Uppsala, 89) diskuterar Tage Palm hur det var möjligt. Två förhållanden anser han särskilt viktiga för språkvårdarsuccén. Jämsides med *-er*-pluralen fanns hela ti-

den formen utan pluraländelse (flera *protokoll*), och den ansågs inte felaktig. De flesta orden tillhörde ett bildat skriftspråk och var ovanliga i vardagstalet.

Olle Josephson

Valord

I 1964 års val återopade moderaterna (eller högerpartiet, som det då hette) flitigt *demokrati* och närbesläktade ord i sina valmanifest. 1970 var *rättvisa* dominerande, för att sedan nästan helt försvinna 1976 och ersättas av *frihet* många val framöver. Vänsterpartiet har nästan alltid satsat mest på *demokrati* med *rättvisa* på andra plats. Men i 1985 års val var *jämlikhet* vanligare. *Måste* är det mest gynnade hjälp verbet hos båda partierna, men hos båda skaffar sig *vill* en stark position från och med 90-talet.

Uppgifter av detta slag finns i Thorwald Lorentzons doktorsavhandling *Mellan frihet och jämlikhet* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap, 6, 2006). Lorentzon har jämfört ordvalet i de båda partiernas valmanifest från 1948 till 2002. Resultatet är en god bild av politiska nyckelord och deras användning i mer än femtio år. Diskussionen av retoriska effekter är kanske lite vanskligare.

Olle Josephson

Baltisk ordbok

Estland, Lettland och Litauen är ett närområde som blir allt intressantare. Nu har Norstedts Akademiska Förlag gett ut en svensk-estnisk-lettisk-litauisk ordbok, *Baltisk ordbok* (2006). Den be-

står av fyra separata listor med ett av språken som källspråk och de övriga som målspråk. Det ger naturligtvis inte något utrymme för mer ingående översättningar, men räcker bra som en första hjälp för den som vill veta vad något heter eller vad ett ord betyder. Och det är lätt att göra jämförelser mellan språken. Vi kan se att svenska *dator* lånats in i lettiskan, där det heter *dators*, medan litauiskan lånat in sitt ord från engelskan; det heter *kompiuteris*.

Birgitta Lindgren

Strukturlingvistik

”Är *Språket – så funkar det* verkligen en bok för dig? Om du är språksnobb, teoretisk lingvist eller allmänt språkpretentiös måste vi nog avråda.” Så inleder Lars och Martin Melin sin nya bok (Norstedts akademiska förlag, 2006).

Tja, den språkpretentiöse kan ändå konstatera att bokens fyra delar – bokstäver, ord, grammatik och språkfel – trots sitt mycket muntra tonfall meddelar åtskillig kunskap om svenskans struktur. Och den teoretiska lingvisten ser mellan raderna att författarna har rejäla kunskaper och inte gör dumfel.

Många läsare kan också trivas med lekfullheten och experimentlustan. Andra kan nog ibland få en känsla av pratig och hastig skafferistädning; den gamla svenskläraren undrar till exempel varför syramördaren Haigh dyker upp från 1970-talets gymnasieskrivande.

Och vad ska man ha boken till? Kanske för att ha lite trevligt en stund – gott så.

Olle Josephson

Språkreformer i tiden

PARKVALLS PERSPEKTIV

Det hävdas att vi i globaliseringens namn måste ta intryck av omvärlden och anpassa oss. Dessutom hör man att ungdomen inte kan prata ordentligt, och att modern språkvård blivit spritt sprängande tokliberal – ingen vågar slå näven i bordet och säga ifrån.

I boken "Vad är språk?" utlovade jag vissa reformer för att få fason på och shejpa upp svenskan. Med två nya reformer vill jag nu komma tillrätta med nyss nämnda problem. För att inte bli anklagad för silkesvantighet lägger jag undan språksekatorn och tar fram röjsågen.

Först måste vi åtgärda det faktum att vårt kopulaverb (alltså *att vara*) är det samma oavsett om det används för att ange plats (*vara hemma*), egenskap (*vara glad*) eller om det följs av ett substantiv (*vara läkare*). I de flesta språk har man olika former av *vara* i dessa olika funktioner, och svenskan riskerar därmed att bli till allmänt åtlöje genom att framstå som skrämmande primitiv i sin avsaknad av nyanser och brist på finlir. Man bör alltså inte bara *vura läkare*, utan också *vira hemma* och *vura glad*, till exempel.

Så till syftningsskiftesreformen. Låt oss illustrera med ett exempel från mohave, som talas i västra Arizona. Meningen *Medan han sjöng, dansade han* kan där tolkas på två sätt, beroende på om *han* i den första satsen är densamma som *han* i den andra, eller inte: a) Nyaisvark i:mak, och b) Nyaisvarm i:mak. Skillnaden mellan *-k*

och *-m* i slutet av första ordet gör att man kan se att det är samma *han* som sjunger och dansar i den första meningen, medan det i den andra exempelvis är Börje som sjunger och Kennet som dansar.

Som svenska motsvarigheter till *-k* och *-m* kan vi ta småorden *ba* (bara) och *sär* (så här) som en del språkkonsumenter har problem med. Eftersom ungdomarna likväl envisas med dem kan de få göra det i ett gott syfte. Vi skulle då kunna säga *Medan han ba sjöng, dansade han* i den första betydelsen, och *Medan han sär sjöng, dansade han* i den andra. Eller tvärtom – det viktiga är att vi enas om något.

Med dessa reformer har vi uppmärksammat kravet på en mer aktiv språkvård, och samtidigt parerat alla eventuella anklagelser om inskränkthet och chauvinism genom att visa oss öppna mot omvärlden och redo att ta in nya intryck. Vi har dessutom gjort något åt ungdomsspråket.

Mycket att hålla reda på med alla nya grammatiska finesser i Parkvalls Framtidssvenska? I gengäld kan vi skrota distinktionen mellan 'han' och 'hon' – den saknas nämligen i majoriteten av världens språk.

Mikael Parkvall

Lingvisten Mikael Parkvall medverkar i några nummer av *Språkvård med eget perspektiv*.

SPRÅKRÅDET

Språkrådet är språkvårdsavdelningen inom Institutet för språk och folkminnen, som är central myndighet på språkets område. Språkrådet skall bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk i Sverige, också minoritetsspråken. En annan uppgift är att främja s.k. klar-
språksarbete på svenska myndigheter.

Det dagliga arbetet utförs vid rådets sekretariat med Olle Josephson som chef.

Rådet har övertagit Svenska språknämndens skriftserie, som fr.o.m. hösten 2006 ges ut i ny följd. Några av de senast utgivna är:

- 2 Anna-Malin Karlsson: *En arbetsdag i skriftsamhället* (2006)
- 1 *Språk och skrift i Europa* (2006)
- 94 *Textvård* (2006)
- 93 *Språkriktighetsboken* (2005)
- 92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)
- 82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språkrådet ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).

Språkvård

42:a årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren och Rickard Domeij

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2007 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos Språkrådet:
för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7

Redaktion och expedition: Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@sprakradet.se (för beställning);

sprakfragor@sprakradet.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språkrådet på Internet: <www.sprakradet.se> eller <www.sprakradet.se>

Telefonrådgivning på svenska (vard. 9–12): 08-442 42 10, på finska 08-455 42 20

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2006



POSTTIDNING B Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

Nästa nummer av Språkvård (2007/1)
kommer i mars.

Ur innehållet:

- nyordslista
- språktest
- könsneutralt språk

Se också vår webbplats <www.sprakradet.se>
eller <www.sprakradet.se>

SPRÅKRÅDET

är språkvårdsavdelningen inom
Institutet för språk och folkminnen.